“Roof en Restitutie Joods Vermogen”

Rapport

uitgebracht aan de

Contactgroep Tegoeden Wereldoorlog II

Het rapport bestaat uit twee delen.

Dit rapport betreft deel I:

Antwoord op de door de Contactgroep in haar onderzoeksopdracht gestelde vragen

15 december 1999

Archief Philip Staal

Opdrachtleiding:

Drs. F. Hoek RA

J. ten Wolde RA

Inhoudsopgave deel I

1	Opdracht	3
1.1	Inhoud van de opdracht	3
1.2	Rapportage	3
2	Samenvatting	5
2.1	Centrale vraagstelling	5
2.2	Gekozen aanpak onderzoek	5
2.3	Relativiteit van de benaderingen, ramingen en berekeningen	6
2.4	Omvang roof	8
2.5	Omvang restitutie	10
2.6	Roof versus restitutie	12
2.7	Bronnen	13
3	Toelichting op de ramingen aan de hand van archiefmateriaal en overige bronnen	14
3.1	Roof	14
4	Roof en restitutie per categorie	17
4.1	Lippmann, Rosenthal & Co	17
4.2	Vermögensverwaltungs- und Renten-Anstalt	21
4.3	Huisraad	23
4.4	Niet bij Liro ingeleverde kostbaarheden	25
4.5	Bedrijven	27
4.6	Onroerende goederen en hypotheken u/g	29
4.7	Niet-commerciële verenigingen en stichtingen	31
4.8	Kunst en culturele goederen	32
5	Statistisch-demografisch onderzoek	33
5.1	Inleiding	33
5.2	Vermogen aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog	33
5.3	Vermogen aan het einde van de Tweede Wereldoorlog	34

6 Emigratie van Joods vermogen vóór het begin van WO II 35

7 Benadering van roof wegens door bewariërs te kwader trouw gestolen goederen 37

8 Opmerkingen bij de rapportage van mevrouw Junz 38

8.1 Inleiding 38

8.2 Berekening van het vermogen voor de oorlog 38

8.3 Opmerkingen 40

8.4 Conclusies 42

Bijlage

Lijst met afkortingen

1 Opdracht

1.1 Inhoud van de opdracht

De opdracht die de Contactgroep ons op 24 juni 1998 verstrekte, luidde als volgt:

a. De Contactgroep Tegoeden Wereldoorlog II zou graag een beredeneerd en waar mogelijk met zekerheidsmarges onderbouwd antwoord tegemoet zien op de volgende vragen:

- Wat was de omvang van de roof door de Duitsers in 1940-1945?
- Welk deel van het geroofde bezit is na de oorlog via het Nederlandse rechtsherstel en de Duitse Wiedergutmachung gerestitueerd?
- Hoe verhouden zich roof en restitutie?
- Wat was de omvang van het Joods vermogen in Nederland aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog?
- Welk deel daarvan is tijdig in veiligheid gebracht naar het buitenland (VS, VK, Zwitserland, andere landen)?
- Hoe omvangrijk zijn:
  - slapende tegoeden bij Nederlandse en buitenlandse banken en verzekeringsmaatschappijen?
  - door Nederlanders in bewaring genomen goederen (Bewariërs)?

b. Geef een kritische beoordeling van de raming van het Joods vermogen per 1938/1939 zoals berekend in het rapport van mevrouw Helen B. Junz van december 1999.

1.2 Rapportage

Ons rapport bestaat uit twee delen.

In hoofdstuk 2 van deel I van het rapport is allereerst een samenvatting van ons onderzoek opgenomen.

Vervolgens wordt in hoofdstuk 3 ingegaan op enkele ondervonden problemen bij waardebepalingen met betrekking tot ramingen van de omvang van de roof en restitutie aan de hand van archiefmateriaal en andere bronnen.

Daarna wordt op de eerste twee vragen in de opdracht (wat was de omvang van de roof enerzijds en welk deel daarvan is na de oorlog gerestitueerd) antwoord gegeven in hoofdstuk 4. Op de derde vraag in de opdracht (hoe verhouden zich roof en restitutie) wordt in paragraaf 2.6 van hoofdstuk 2 ingegaan.

De raming van de omvang van het Joods vermogen in Nederland aan de vooravond van de Tweede wereldoorlog, de vierde vraag in de opdracht, wordt behandeld in hoofdstuk 5.

Op de vijfde vraag (welk deel van dat vermogen is tijdig in het buitenland in veiligheid gebracht) wordt in hoofdstuk 6 aandacht besteed, alhoewel geen raming kon worden gegeven over de omvang.

De zesde vraag, betreffende de omvang van slapende tegoeden bij Nederlandse en buitenlandse financiële instellingen alsmede de omvang van door Nederlanders in bewaring genomen goederen, hebben wij niet kunnen beantwoorden.

Op het laatste onderdeel van de opdracht ten slotte, een kritische beoordeling van de raming van het Joods vermogen per 1938/1939 door mevrouw Junz, wordt in hoofdstuk 8 ingegaan.

In deel II van ons rapport hebben wij onze uitgebreide bevindingen, zowel met betrekking tot het uitgevoerde archief- en bronnenonderzoek als ten aanzien van het statistisch-demografisch onderzoek, vastgelegd.

Ook is in dat tweede deel een hoofdstuk opgenomen over het na de oorlog geheven successie-recht van in de oorlog opengevallen nalatenschappen.

Ten slotte is in deel II een lijst van geraadpleegde bronnen toegevoegd.

2 Samenvatting

2.1 Centrale vraagstelling

Centraal in de opdracht stonden de vragen:

- Wat was de omvang van de roof door de Duitsers in 1940-1945?
- Welk deel van die roof is na de oorlog door het Nederlands rechtsherstel en de Duitse Wiedergutmachung gerestitueerd?
- Hoe verhouden zich roof en restitutie?

2.2 Gekozen aanpak onderzoek

Archief- en bronnenonderzoek

2.2.1 Om een antwoord te kunnen geven op de eerste twee vragen was het nodig onderzoek te doen in archieven en andere bronnen. Veel van het in de oorlog gevormde archiefmateriaal is echter niet meer aanwezig. Ook van het na de oorlog gevormde archiefmateriaal is inmiddels al veel vernietigd. Wel werd in verschillende naoorlogse verantwoordingsverslagen betreffende restitutie en schadevergoeding informatie aangetroffen waaruit de geldelijke omvang van delen van de roof kon worden afgeleid. Het betreft hier in het bijzonder de verantwoordingsverslagen van de beheerders-vereffenaars van Liro/LVVS[1] en VVRA[2], het eindverslag Cadsu[3] alsmede verscheidene na 1945 opgestelde accountantsrapporten, waaronder een rapport betreffende de Ngv[4].

Over de geldelijke omvang van de teruggegeven vermogenscomponenten ingevolge rechtsherstel en de werkelijke of reële waarde daarvan werd in de naoorlogse archieven en bronnen nauwelijks tot geen voor ons onderzoek bruikbare kwantitatieve informatie aangetroffen.

Het eindverslag Cadsu geeft een goed inzicht van de in de jaren zestig van West-Duitsland ontvangen schadevergoedingen.

Statistisch-demografisch onderzoek

2.2.2 Uit een oogpunt van zorgvuldigheid hebben wij, ter toetsing van het door het archief- en bronnenonderzoek gevonden antwoord op de hierboven gestelde eerste vraag, tegelijkertijd een statistisch-demografisch onderzoek uitgevoerd. Dat steekproefsgewijs uitgevoerde onderzoek had tot doel een raming te maken van de omvang van het Joods vermogen, zowel aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog als direct daarna. Het verschil tussen die twee vermogensposities zou dan een indicatie kunnen geven van de geldelijke omvang van de roof, zij het dat in het verschil tussen de beide vermogensposities nog andere componenten aanwezig zullen zijn, zoals mogelijke emigratie van vermogen vóór de oorlog alsmede het eigen gebruik van vermogen tijdens de oorlog.

---

1 Liro, afkorting van Lippmann, Rosenthal & Co, Amsterdam, was de door de bezetter opgerichte roofbank. LVVS, afkorting van Liquidatie van Verwaltung Sarphatistraat, was de naam van de naoorlogse instelling die de liquidatie van Liro uitvoerde.

2 VVRA is de afkorting van Vermogensverwaltungs- und Rentenanstalt, Amsterdam, een Duitse instelling die tot taak had de geroofde gelden en effecten te beheren. De naoorlogse organisatie bleef dezelfde naam gebruiken.

3 Cadsu is de afkorting van Centraal Afwikkelingsbureau Duitse Schadeuitkeringen.

4 Ngv is de afkorting van Niederländische Grundstücksverwaltung.

2.3 Relativiteit van de benaderingen, ramingen en berekeningen

Benadering, geen exactheid

2.3.1 Alhoewel in dit rapport op verscheidene plaatsen soms bedragen worden vermeld met cijfers achter de komma, wordt hiermee zeker geen exactheid gepretendeerd. Alle vermelde bedragen moeten slechts worden opgevat als zo goed mogelijke benaderingen van de werkelijke waarden.

Ramingen en berekeningen

2.3.2 De ramingen en berekeningen in dit rapport berusten op in het archiefmateriaal en in andere bronnen aangetroffen aantallen en bedragen. Veel van deze kwantitatieve gegevens kunnen echter niet meer aan de bron zelf worden geverifieerd omdat de bron niet meer aanwezig is. Die kwantitatieve gegevens zijn dan ook niet onderbouwd. Dat heeft invloed op de mate van betrouwbaarheid en exactheid van zowel de raming van de geldelijke omvang van de roof als op de raming van de geldelijke omvang van de restitutie.

Enkele voorbeelden mogen dit verduidelijken:

- In de literatuur worden met betrekking tot de waarde van de in de oorlog door de bezetter verkochte en geliquideerde bedrijven bedragen genoemd die zeer sterk uiteenlopen en niet zijn gespecificeerd. Er is geen archiefmateriaal beschikbaar om thans zelfstandig een raming te maken.
- De raming van de geldelijke omvang van de roof en restitutie van onroerende goederen berust op in de literatuur genoemde bedragen die niet door zelfstandig onderzoek kunnen worden onderbouwd.
- Er ontbreken gegevens over de werkelijke waarde van de na de oorlog nog aanwezige en direct teruggegeven vermogenscomponenten alsmede van de wegens rechtsherstel teruggegeven of anderszins vergoede eigendommen zoals effecten, onroerende goederen, bedrijven en levensverzekeringspolissen.
- Met betrekking tot de waarde van effecten wordt in de eindverslagen van LVVS en VVRA soms melding gemaakt van de nominale waarde van effecten, soms van de aankoopwaarde en een andere keer worden alleen aantallen effecten genoemd.

Door het ontbreken, zowel in het archiefmateriaal als in de literatuur, van geldelijke gegevens over de roof van kunst en culturele goederen uit Joods bezit enerzijds en over mogelijke recuperatie of vergoeding anderzijds, zijn de ramingen van roof en restitutie niet volledig.

Onvergelijkbaarheid van bedragen

2.3.3 De roof vond vooral plaats in de periode medio 1941 tot medio 1943. De periode waarin rechtsherstel, terugbetaling en schadevergoeding plaatsvonden strekt zich daarentegen uit van 1946 tot nog in de jaren zeventig. Om die reden kunnen de nominale[5] bedragen betreffende roof en restitutie uit die twee perioden niet zonder meer met elkaar worden vergeleken.

Er bestaat een rekenmethode om geldbedragen uit verschillende jaren met elkaar te kunnen vergelijken, de methode van de contante waardeberekening. Met behulp van deze rekenmethode kunnen nominale bedragen uit verschillende perioden worden herrekend naar bijvoorbeeld eenzelfde jaar. Zo'n berekening kan plaatsvinden op basis van in de betreffende jaren geldende interestpercentages of prijsindexcijfers.

---

[5] Onder het nominale bedrag verstaan wij het bedrag op het moment van meting.

Wij hebben besloten om deze berekeningsmethodiek niet toe te passen, en wel om de volgende redenen:

- Een niet onbelangrijk deel van de restitutie heeft plaatsgevonden door teruggave van vermogenscomponenten aan de rechthebbenden. Wanneer dat plaatsvond in het kader van het rechtsherstel kregen de kopers in de oorlog van die Joodse vermogenscomponenten – de zogenoemde kopers te kwader trouw – in ruil voor deze teruggave de vordering van die rechthebbenden op de voormalige roofinstantie, zoals bijvoorbeeld Liro/LVVS, VVRA en Ngv, gecedeerd; zij werden dan cessie-crediteur. Deze cessie-crediteuren werden pas in de loop van de jaren vijftig betaald, in vrijwel alle gevallen voor minder dan 100%. Het contant maken van betalingen aan deze kopers te kwader trouw, de cessie-crediteuren – waarvan de omvang in de meeste gevallen niet bekend is en ook niet meer te berekenen – leidt naar onze mening niet tot een beter inzicht in de restitutie.
- In een groot aantal gevallen heeft schadevergoeding plaatsgevonden op basis van een later berekende vervangingswaarde. Zo is bijvoorbeeld geroofd huisraad in het kader van de Wiedergutmachung vergoed op basis van de per 1 april 1956 berekende vervangingswaarde die was gebaseerd op de waarde per 9 mei 1940. Dit verklaart het grote verschil tussen de bedragen van de roof en restitutie met betrekking tot huisraad zoals vermeld onder d. in de punten 2.4.1 en 2.5.1. In feite is de waarde van het geroofde reeds contant gemaakt naar het moment van vergoeding.
  Overigens waren alle in het kader van de Wiedergutmachung betaalde schadevergoedingen gebaseerd op de berekende vervangingswaarden per 1 april 1956.
- De Nederlandse vergoeding voor gedupeerde effectenbezitters in het kader van het Plan Waarborgfonds 1953 was gebaseerd op 90% van de beurskoersen in 1953 of daarna; tevens werd vergoed 90% van de waarde van de gederfde na 31 december 1941 verschenen coupons en dividenden.
- Berekening van contante waarden kan geschieden op basis van rentepercentages of van prijsindexcijfers. Dat zijn echter geen eenduidig vaststaande grootheden, zodat een vergelijking van roof en restitutie op basis van contante waarde tot arbitraire getallen kan leiden. Voorts moet worden bedacht dat de ramingen van de geldelijke omvang van roof en restitutie benaderingen zijn en geen absolute waarden. Herrekening van deze ramingen kan leiden tot vergroting van onzekerheden.
- In de restitutie zijn verscheidene bedragen begrepen die in de literatuur min of meer een eigen leven zijn gaan leiden, zoals de omvang van de 90%- en 85%-uitkeringen van LVVS en VVRA in 1956. Herberekening van die bedragen kan tot misverstanden leiden.

Alle in dit rapport genoemde bedragen zijn nominale bedragen, tenzij nadrukkelijk het tegendeel is vermeld.

Statistisch-demografisch onderzoek

2.3.4 Het bij wijze van steekproef uitgevoerde statistisch-demografisch onderzoek ter schatting van het Joods vermogen aan de vooravond van de oorlog en direct daarna, leidt per definitie tot een uitkomst die moet worden bezien binnen een zekere bandbreedte.

Bij de steekproeven is gebruikgemaakt van financiële gegevens uit zogenoemde Memories van Successie, die bij de Belastingdienst in Apeldoorn gedurende 75 jaren worden bewaard. Memories van Successie bevatten de vermogensaangifte alsmede een primaire berekening van het te betalen bedrag aan successierecht. Gegevens uit opgelegde aanslagen inkomsten- of vermogensbelasting over de onderzochte periode zijn in het geheel niet meer aanwezig.

Zowel voor als na de oorlog werd door de Belastingdienst slechts in een relatief gering aantal gevallen om een successieaangifte verzocht, vrijwel uitsluitend wanneer de overledene vermogens- of inkomstenbelasting betaalde, onroerend goed bezat of een testament had gemaakt.

Er waren in de onderzochte periode geen vermogensbestanddelen die niet hoefden te worden opgegeven in de successieaangifte, zodat de Memories van Successie in principe een volledig beeld moeten geven van de aangegeven nalatenschappen.

2.4 Omvang roof

Archief- en bronnenonderzoek

2.4.1 Het onderzoek naar de geldelijke omvang van de roof van Joodse vermogenscomponenten aan de hand van in archieven en overige bronnen aangetroffen informatie, leidt – onder voorbehoud van onzekerheden en lacunes als hieronder vermeld en van die welke in punt 2.3.2. hiervoor zijn genoemd – tot een raming van de omvang van de roof van ruim f 1 miljard nominaal, exclusief de niet bekende geldelijke omvang van de roof van kunst en culturele goederen uit Joods bezit.
In de archieven en overige bronnen bleek dat in het algemeen weinig aandacht werd besteed aan het geven van samenvattende inzichten in de geldelijke aspecten van de roof.

De volgende ramingen van de roof per categorie, afgerond in miljoenen guldens nominaal, kunnen worden gegeven:

a. Lippmann, Rosenthal & Co (Liro) f 370 miljoen

   De roof omvatte geld, bank- en girotegoeden, binnen- en buitenlandse effecten, sieraden, kunstvoorwerpen en overige kostbaarheden, levensverzekeringspolissen en vorderingen. De waarde van een deel van de ingeleverde sieraden, kunstvoorwerpen en overige kostbaarheden is ook nu nog niet bekend en niet te ramen.

b. Huisraad f 118 miljoen

   Deze raming is gebaseerd op een na de oorlog door onderzoekers gemaakte schatting van het aantal gevallen van roof van Joodse inboedels met een eveneens na de oorlog geschatte gemiddelde waarde per 9 mei 1940.

c. Niet bij Liro ingeleverde kostbaarheden f 43 miljoen

   Deze roof omvat ingeleverde kostbaarheden ter verkrijging van zogenoemde "Sperrstempels", de door Joodse diamanthandelaren onder dwang aan de bezetter geleverde diamantvoorraden, de door verscheidene Duitse organisaties geroofde kostbaarheden die niet bij Liro werden ingeleverd, alsmede de door de Sicherheitspolizei/Sicherheitsdienst in beslag genomen en bij de VVRA gestorte bedragen.

   Onze raming van het geroofde bedrag berust voor wat betreft de ten behoeve van Sperrstempels ingeleverde kostbaarheden op de waarde daarvan op de zwarte markt in de oorlog. De door ons geraamde waarde van de geroofde diamantvoorraden en van overige kostbaarheden is afgeleid van de per 1956 berekende vervangingswaarde daarvan in het kader van Duitse schadevergoedingen.

d. Bedrijven f 300 miljoen

Het betreft hier de waarde van in de oorlog verkochte en geliquideerde bedrijven. Zowel in als na de oorlog zijn ramingen gemaakt van de geldelijke omvang van deze roof. Deze ramingen, die echter niet zijn gespecificeerd en onderbouwd, lopen uiteen van circa f 150 tot circa f 600 miljoen. Er is geen archiefmateriaal bekend om thans zelfstandig een raming van de totale geldelijke omvang van deze roof te maken.

e. Onroerende goederen/hypotheken u/g f 196 miljoen

Onze raming berust op na de oorlog gemaakte cijfermatige opstellingen van onderdelen van deze roof. Er bestaat geen archiefmateriaal om thans zelfstandig een raming van de omvang van deze roof te maken.

f. Niet-commerciële Verenigingen en Stichtingen f 7 miljoen

Van de totale schuld na de oorlog van de Commissaris voor de Niet-commerciële Verenigingen en Stichtingen (CNCV) ad f 16,5 miljoen hebben wij geraamd dat daarvan circa 40% toebehoorde aan Joodse verenigingen en stichtingen. Een belangrijk deel van deze roof bestond uit effecten.

g. Kunst en culturele goederen

Op geen enkele wijze bleek een zelfstandige raming van de geldelijke omvang van de roof van kunst en culturele goederen uit Joods bezit mogelijk. Ook in de literatuur werden geen ramingen aangetroffen.

h. VVRA

De in de oorlog door de roofinstanties bij de VVRA gestorte waarden zijn hierboven begrepen in de bedragen wegens roof door die betreffende instanties.

Statistisch-demografisch onderzoek

2.4.2 De uitkomst van het statistisch-demografisch onderzoek naar de omvang van het Joods vermogen aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog leidt tot een schatting van circa f 0,9 miljard tot f 1,2 miljard nominaal. In onze schatting van het totale vermogen hebben wij rekening gehouden met vermogens van minder vermogenden voor wie geen successieaangifte werd gedaan. Mevrouw Junz berekent een bedrag aan Joods vermogen vóór de oorlog inclusief 20% belastingvermijding en -ontwijking en inclusief een door haar geraamd vermogen in bezit van vlak vóór de oorlog naar Nederland gekomen Joodse vluchtelingen. Wanneer wij die twee componenten uit haar raming lichten, komt zij op een met onze schatting vergelijkbaar bedrag van circa f 1,4 miljard gulden. Beide schattingen wijken naar onze mening niet significant af.

Het statistisch-demografisch onderzoek naar het Joodse vermogen na de oorlog leidt tot een schatting van circa f 57 miljoen nominaal. Bij het bij wijze van steekproef schatten van de omvang van het vermogen direct na de oorlog, waartoe Memories van Successie zijn geraadpleegd die in de meeste gevallen pas werden opgesteld na medio 1949, doet zich het probleem voor dat in de nalatenschappen na de oorlog terugontvangen en terugbetaalde vermogenscomponenten kunnen voorkomen, zoals terugontvangen effecten, de eerste voorschot-uitkeringen van LVVS alsmede de waarde van terugverkregen eigendom (bijvoorbeeld onroerend goed) wegens rechtsherstel.

Dat kan betekenen dat het vermogen direct na de oorlog te hoog wordt geschat. In onze steekproef hebben wij waar mogelijk daarmee rekening gehouden en die door restitutie teruggekomen vermogenscomponenten weggelaten in onze schatting.

Het verschil tussen de twee vermogensposities, circa f 0,9 miljard tot f 1,2 miljard nominaal, mag niet worden beschouwd als het bedrag van de roof, omdat hier de volgende factoren nog in aanmerking moeten worden genomen:

- De omvang van emigratie tot 9 mei 1940 – en eventueel nog daarna – van vermogenscomponenten naar het buitenland.
- De afname van vermogen door eigen gebruik (consumptie) tijdens de oorlog.
- De eventuele waardevermindering of -vermeerdering tijdens de oorlog.
- De niet precies bekende schadevergoedingen en restituties die bij de raming van het vermogen na de oorlog reeds kunnen zijn inbegrepen, ook al hebben wij die zo goed als mogelijk buiten de schatting gehouden.

Wij hebben geen door cijfers onderbouwde informatie aangetroffen om de geldelijke omvang van bedoelde factoren te schatten.

Ten slotte bestaat de mogelijkheid dat in Memories van Successie die na de oorlog werden opgesteld, in een aantal gevallen geen rekening is gehouden met reeds voor de oorlog in het buitenland berustende vermogenswaarden waarvan nabestaanden of hun vertegenwoordigers op dat moment geen weet hadden.

Mevrouw Junz raamt dat voor de oorlog circa f 350 miljoen "could be reckoned to have been available for transfer or already lodged abroad". Wij hebben geen mogelijkheden gevonden die raming te verifiëren.

2.5 Omvang restitutie

2.5.1 Ten aanzien van de geldelijke aspecten van de restitutie constateerden wij dat in de archieven en overige bronnen meer informatie aanwezig bleek dan met betrekking tot de roof. Informatie over de geldelijke omvang van – al of niet in het kader van het rechtsherstel – teruggegeven vermogenscomponenten bleek echter onvoldoende.

De systematiek van de restitutie was in grote lijnen als volgt:

- Rechtsherstel heeft plaatsgevonden door teruggave van of aanvullende vergoeding voor geroofde vermogenscomponenten, in het bijzonder effecten en onroerende goederen. Rechtsherstel heeft eveneens plaatsgevonden voor verkochte bedrijven; de omvang daarvan is echter niet bekend. Ook heeft rechtsherstel plaatsgevonden met betrekking tot een deel van de in de oorlog afgekochte levensverzekeringspolissen.
- Schadevergoedingen zijn betaald door de Nederlandse en West-Duitse regeringen.
- De beheerders van de voormalige roofinstanties hebben uit de na de oorlog nog aanwezige activa minus passiva zoveel als mogelijk hun crediteuren, waaronder de cessie-crediteuren, vergoed. Uitkeringspercentages variëren van 90% (LVVS) tot 4,6576% (Omnia[6]).

Onder voorbehoud van onzekerheden en lacunes als hieronder vermeld, en van die welke in punt 2.3.2. zijn genoemd, kan de omvang van de teruggave van vermogenscomponenten, van terugbetalingen en van schadevergoedingen tot een bedrag van circa f 902 miljoen nominaal worden geraamd, exclusief de niet bekende geldelijke omvang van recuperatie van en vergoeding voor uit Joods bezit geroofde kunst en culturele goederen.

[6] Omnia is de korte naam voor Omnia Treuhand G.m.b.H.

De volgende ramingen van de restitutie per categorie, afgerond in miljoenen guldens nominaal, kunnen worden gegeven:

a. Lippmann, Rosenthal & Co (Liro/LVVS) f 386

De restitutie bestaat voor een belangrijk deel uit na de oorlog nog aangetroffen effecten die konden worden teruggegeven, alsmede uit effecten die door rechtsherstel weer aan de eigenaren terugkwamen, dan wel in de vorm van duplicaten konden worden teruggegeven. Ook werden vele in de oorlog afgekochte levensverzekeringspolissen weer in hun recht hersteld. In de restituties zijn begrepen een in 1953 aangeboden Nederlandse vergoeding inzake effecten op basis van de toenmalige beurskoersen tot per saldo een bedrag van f 50 miljoen, alsmede Duitse schadevergoedingen ad f 31 miljoen gebaseerd op een berekende vervangingswaarde in 1956.

b. Huisraad f 233

Een belangrijk deel van deze restitutie, circa f 170 miljoen, bestaat uit een Duitse schadevergoeding die werd gebaseerd op de berekende vervangingswaarde van de huisraad in 1956.

c. Niet bij Liro ingeleverde kostbaarheden f 30

De restitutie bestaat voor circa f 6 miljoen uit teruggegeven of vergoede diamantvoorraden, voor circa f 1,7 miljoen uit door de VVRA terugbetaalde door Sicherheitspolizei/Sicherheitsdienst in de oorlog gestorte bedragen en voor de rest uit Duitse schadevergoedingen die zijn gebaseerd op berekende vervangingswaarden in 1956.

d. Bedrijven f 58

De restitutie bestaat uit het door de VVRA na de oorlog aan rechthebbenden of, na teruggave van bedrijven, aan cessie-crediteuren terugbetaalde bedrag wegens in de oorlog ontvangen opbrengsten ter zake van verkochte bedrijven. Bekend is dat na de oorlog door rechtsherstel bedrijven zijn teruggegeven of vergoed; de omvang daarvan is niet bekend. Terugbetaling van de opbrengst van in de oorlog geliquideerde bedrijven geschiedde door Liro/LVVS. Die opbrengst in de oorlog bedroeg circa f 6,5 miljoen. Daarvan is door Liro, naar wij veronderstellen, 90% ofwel circa f 5,9 miljoen aan rechthebbenden terugbetaald. Dit bedrag is hier niet opgenomen in de restitutie wegens verkochte en geliquideerde bedrijven omdat deze restitutie is begrepen in de restitutie van LVVS.

e. Onroerende goederen/hypotheken u/g f 189

Door rechtsherstel zouden vrijwel alle onroerende goederen zijn teruggegeven dan wel alsnog vergoed. De in de oorlog door de bezetter en de kopers te kwader trouw gerealiseerde exploitatiesaldi moesten eveneens worden teruggegeven. De omvang daarvan is slechts ten dele bekend. Op de onteigende hypotheken u/g werd door de Ngv een uitkering van 75,65% gedaan.
In het hier vermelde bedrag aan restitutie is niet begrepen een betaling van circa f 38 miljoen aan cessie-crediteuren.

f. Niet-commerciële Verenigingen en Stichtingen f 6

Een belangrijk deel van de roof bestond uit effecten die voor een deel konden worden teruggegeven en voor een ander deel zijn vergoed.

g. Kunst en culturele goederen

Op geen enkele wijze bleek een raming van de geldelijke omvang van gerecupereerde of gerestitueerde kunst en culturele goederen uit Joods bezit mogelijk. Ook in de literatuur werden geen ramingen aangetroffen.

h. VVRA

De in de oorlog door de roofinstanties bij de VVRA gestorte bedragen zijn in dit overzicht voor 85%, het uitkeringspercentage van de VVRA, begrepen in de bedragen aan terugbetaling door de naoorlogse beheerders van die instanties.

Wet Materiële Oorlogsschaden

2.5.2 Bij de raming van de omvang van de restitutie hebben wij, op één uitzondering na wegens een vergoeding van circa f 62 miljoen nominaal inzake geroofde huisraad, geen rekening kunnen houden met schadevergoedingen aan Joodse gedupeerden die werden uitgekeerd via de Schade-Enquête-Commissies in het kader van het Besluit (later Wet) op de Materiële Oorlogsschaden. In totaal werd ten gevolge van deze wet tot augustus 1958 een bedrag van ruim f 1,3 miljard uitgekeerd wegens schade aan huisraad en wegens schade aan bedrijfsuitrusting en handelsvoorraden. Dit bedrag betreft uitkeringen aan zowel Joodse als niet-Joodse gedupeerden; een splitsing is nimmer gemaakt.

Duitse schadevergoedingen

2.5.3 In de hiervoor onder 2.5.1 vermelde raming van de omvang van de restitutie is begrepen een bedrag van bijna f 225 miljoen gulden nominaal wegens door West-Duitsland in de jaren zestig betaalde schadevergoedingen in het kader van het Bundesrückerstattungsgesetz (BRüG). Dat bedrag is het door rechthebbenden netto ontvangen bedrag, dat wil zeggen het totaal van de door West-Duitsland betaalde bedragen verminderd met de apparaatskosten van Cadsu, Stichting Jokos en Stichting Sieraden Comité. In deel II van ons rapport wordt meer gedetailleerd op deze schadevergoedingen ingegaan.

Wij hebben bij de raming van de omvang van de restitutie geen rekening gehouden met de door West-Duitsland betaalde schadevergoeding van DM 125 miljoen nominaal voor immateriële schade in het kader van het Bundesentschädigungsgesetz (BEG). Aan de uitkeringsgerechtigden werden hier geen apparaatskosten in rekening gebracht.

2.6 Roof versus restitutie

2.6.1 De derde vraag in de centrale vraagstelling was "Hoe verhouden zich roof en restitutie?" Zoals hiervoor in de paragrafen 2.3, 2.4 en 2.5 werd gesteld, zijn de in dit rapport vermelde ramingen van de roof en de restitutie niet volledig en niet exact. Bovendien zijn de ramingen uitgedrukt in nominale bedragen. Zij kunnen dan ook niet zonder meer met elkaar worden vergeleken, noch kunnen de daarvoor in totaal geraamde bedragen zonder meer van elkaar worden afgetrokken om aldus een verschil tussen roof en restitutie te berekenen.
Wel geeft, bij de beantwoording van de vraag hoe roof en restitutie zich met elkaar verhouden, ons onderzoek naar onze mening een goed inzicht in de systematiek van zowel de roof als van de restitutie, en eveneens inzicht in de orde van grootte van beide.

2.6.2 De Commissie van Onderzoek Liro-archieven heeft reeds voorgesteld een collectieve uitkering ter beschikking te stellen tot een bedrag van f 48,4 miljoen[7], bestaande uit circa f 22,6 miljoen wegens apparaatskosten na de oorlog van Cadsu, LVVS, VVRA en NBI[8], uit circa f 20,3 miljoen wegens onvergoede kosten ter zake van Westerbork en Vught, en uit circa f 5,5 miljoen wegens onvergoede belastingbetalingen in de oorlog.

In de in ons rapport als restitutie vermelde bedragen zijn deze kosten, met uitzondering van circa f 4 miljoen apparaatskosten van het NBI, als volgt verwerkt:

- De Duitse schadevergoedingen die via Cadsu werden uitgekeerd, zijn als nettobedrag (dus na inhouding van apparaatskosten) in de restitutie opgenomen.
- De apparaatskosten van LVVS en VVRA komen tot uiting in de – vanwege die kosten lagere – terugbetalingen door deze twee organisaties.
- De in de oorlog betaalde kosten inzake Westerbork en Vught alsmede de in de oorlog betaalde belastingen hebben, door de onvolledige vergoeding hiervoor door de Nederlandse regering, eveneens geleid tot een lager bedrag aan terugbetaling door respectievelijk VVRA en LVVS.

2.7 Bronnen

In bijlage B van deel II is een uitgebreid bronnenoverzicht opgenomen, waarnaar in voorkomende gevallen wordt verwezen.

Waar van toepassing is in ieder geval gebruikgemaakt van de volgende recente publicaties:

- "Tweede rapport van de Commissie van Onderzoek Liro-archieven (Commissie Kordes)", 9 december 1998. (Hierna aangehaald als "Tweede rapport Kordes")
  In dit onderzoek heeft KPMG geparticipeerd. De gegevens uit dat onderzoek zijn aangevuld met gegevens verkregen uit andere bronnen, zulks met het oog op de benadering van de diverse componenten, behorende tot de omvang van zowel de roof als de restitutie. (In dit Tweede rapport is ook het Eerste opgenomen.)
  Het in ons rapport vermelde cijfermateriaal is in het bijzonder afgestemd met de in het Tweede rapport Kordes opgenomen gegevens.
- "Eerste rapport van de Begeleidingscommissie Onderzoek Financiële Tegoeden WO-II in Nederland", 16 december 1998. (Hierna aangehaald als "Eerste rapport Scholten")
- Gerard Aalders: "Bij Verordening. De roof van het Joodse Vermogen in Nederland en het Naoorlogse Rechtsherstel." Rapport ten behoeve van de Contactgroep Tegoeden WO-II. April 1988. (Hierna aangehaald als "Aalders: Bij Verordening")
- Gerard Aalders: "Roof. De ontvreemding van joods bezit tijdens de Tweede Wereldoorlog", 1999. (Hierna aangehaald als "Aalders: Roof")
- Helen B. Junz: "Report on the Pre-War Wealth Position of the Jewish Population in Nazi-Occupied Countries, and Germany and Austria. How the Economics of the Holocaust Add." (Hierna aangehaald als "Rapport Junz"). Dit rapport is opgenomen als bijlage in het "Report on Dormant Accounts of Victims of Nazi Persecution in Swiss Banks" van de zogenoemde Volcker-commissie, december 1999.
- "Eindrapport van de Begeleidingscommissie onderzoek financiële tegoeden WO-II in Nederland", 15 december 1999. (Hierna aangehaald als Eindrapport Scholten).

---

[7] Tweede rapport Kordes, pagina 9.

[8] NBI is de afkorting van Het Nederlandse Beheersinstituut.

3 Toelichting op de ramingen aan de hand van archiefmateriaal en overige bronnen

3.1 Roof

Waarde van het geroofde

3.1.1 Een van de ondervonden problemen bij de raming van de geldelijke omvang van de roof is dat in verscheidene gevallen wel is vastgelegd wat werd geroofd, maar dat een werkelijke of reële waarde van het geroofde niet bekend is. Enkele voorbeelden mogen dit verduidelijken:

- Bij Liro zijn in de oorlog sieraden en andere kostbaarheden ingeleverd die in vele gevallen in partijen aan opkopers zijn verkocht. De door Liro gerealiseerde opbrengst, circa f 6,5 miljoen, was maar een fractie van de werkelijke waarde. Die waarde werd in de oorlog vaak niet vastgelegd op de gebruikte rekeningkaarten en was ook na de oorlog niet bekend. Zelfs nu nog is die waarde voor slechts een deel van het geroofde te benaderen, namelijk voor dat deel dat in de oorlog naar Duitsland werd gevoerd en later door West-Duitsland werd vergoed.
- Na de bevrijding werden bij Liro en VVRA in de oorlog ingeleverde – en na de bevrijding teruggegeven – effecten aangetroffen, waarvan echter voor een deel slechts de nominale waarde en voor een ander deel slechts het aantal bekend is. De werkelijke waarde in of direct na de oorlog is niet bekend.
- De waarde van in de oorlog verkochte en geliquideerde bedrijven is niet te reconstrueren. In de literatuur worden enkele schattingen van die waarde vermeld, maar geen van die schattingen is onderbouwd.

Een tweede probleem dat speelt bij het bepalen van de omvang van de roof wordt gevormd door het ontbreken van enig inzicht in de werkelijke of reële waarde van de wegens rechtsherstel aan rechthebbenden teruggegeven vermogensbestanddelen dan wel in de omvang van de alsnog na de oorlog betaalde aanvullende vergoedingen. Met betrekking tot onroerend goed is bekend dat na de oorlog ruim 10.000 geschillen via minnelijk rechtsherstel zijn geregeld; dat wil zeggen: de rechthebbenden kregen hun onroerend goed terug in hun bezit dan wel werden financieel alsnog gecompenseerd door de actuele eigenaren.

De naoorlogse beheerders van Liro hebben direct na de bevrijding getracht uit de nog aanwezige administratie de schuldpositie van Liro te bepalen. Maar uit het eindverslag van de beheerders-vereffenaars van Liro/LVVS blijkt dat die schuld zich in de loop der jaren wijzigde, onder meer door voortgaande verificatie van die schulden en door na de oorlog ontstane nieuwe schulden. Dit laatste heeft bij Liro/LVVS betrekking op de gevolgen van de Wet I 21 van 15 januari 1948, waarbij werd besloten dat de rekeningen van de rechthebbenden wegens in de oorlog ingeleverde maar na de bevrijding niet meer aanwezige effecten moesten worden gecrediteerd voor de koersen van 4 november 1947. Per eind 1948 leidde dat tot een toename van de schuld van LVVS van circa f 28 miljoen, die ten laste van de boedel kwam.

De VVRA was geen "actieve" roofinstantie; bij de VVRA werden gelden en effecten gestort door de andere actieve roofinstanties.

In het geval van in de oorlog door de bezetter geliquideerde en verkochte bedrijven bleek het niet mogelijk om zelfstandig een raming te maken van de geldelijke omvang van die roof. De na de oorlog ingediende claims door rechthebbenden geven onvoldoende informatie over de werkelijke of reële waarde van de bedrijven.

Bovendien is het aantal ingediende claims aanmerkelijk kleiner dan het aantal verkochte en geliquideerde bedrijven. De in de literatuur aangetroffen ramingen van de geldelijke omvang van de roof door verkoop en liquidatie van bedrijven variëren sterk. De hoogst aangetroffen raming is bijna vier keer hoger dan de laagste. De ramingen waren geen van alle onderbouwd.

Hiervoor werd al melding gemaakt van het in het geheel niet bekend zijn na de bevrijding van de waarde van verscheidene in de oorlog geroofde vermogensbestanddelen. Het betreft hier onder meer:

- de bij Liro ingeleverde kostbaarheden die in de oorlog aan opkopers werden verkocht, maar waarbij de opbrengst niet op individuele rekeningkaarten werd geboekt;
- de in de oorlog ingeleverde sieraden en diamanten ter verkrijging van een zogenoemd Sperrstempel;
- de in de oorlog geroofde vermogensbestanddelen die niet bij Liro werden gedeponeerd.

Pas bij de mogelijkheid tot het verkrijgen van schadevergoedingen in het kader van het BRüG werden ramingen van de vervangingswaarde in 1956 van die geroofde vermogensbestanddelen gemaakt.

In hoofdstuk 4 hierna, en uitgebreider in deel II van dit rapport, is per onderdeel van de roof uiteengezet op welke wijze wij de geldelijke omvang van de roof en van de restitutie hebben geraamd.

Teruggave, terugbetalingen, cessie-crediteuren

3.1.2 In vele gevallen bleek het na de bevrijding mogelijk om geroofde maar nog aanwezige vermogenscomponenten terug te geven aan de rechthebbenden. Bij Liro/LVVS en bij de VVRA bleek nog een deel van de in de oorlog ingeleverde effecten aanwezig die konden worden teruggegeven.
Door rechtsherstel op basis van het Besluit E 100 konden in de oorlog gedane aankooptransacties inzake Joodse vermogenscomponenten na de oorlog ongedaan worden gemaakt, zodat rechthebbenden weer in het bezit konden komen van hun vermogenscomponenten. Dat gebeurde in het bijzonder ten aanzien van onroerende goederen en effecten. Uit het eindverslag VVRA kan worden opgemaakt dat eveneens in de oorlog verkochte bedrijven zijn teruggegeven; het aantal gevallen en de geldelijke omvang daarvan zijn echter niet bekend.
Ook bestond in het kader van het rechtsherstel de mogelijkheid dat rechthebbenden in plaats van teruggave van het goed alsnog een aanvaardbare financiële compensatie ontvingen van kopers te kwader trouw.
Ten slotte werden in een niet onaanzienlijk aantal gevallen in de oorlog onder dwang afgekochte levensverzekeringspolissen na de oorlog door verzekeringsmaatschappijen weer in hun recht hersteld.

De vordering van de oorspronkelijke rechthebbende, die eerst schuldeiser (crediteur) was in de boedel van de betreffende instantie (zoals Ngv en LVVS), werd, nadat het goed was terugverkregen of nadat een aanvullende financiële compensatie was betaald door de koper te kwader trouw, in de boeken van de instantie gecedeerd aan de betreffende koper te kwader trouw die daardoor cessie-crediteur werd. Ook levensverzekeringsmaatschappijen die in de oorlog een afkoopsom aan Liro hadden betaald, werden, na herstel van de polis, cessie-crediteur voor de door hen betaalde afkoopsom.

Wij hebben geen mogelijkheid gevonden om de geldelijke gevolgen van het rechtsherstel zoals hierboven summier beschreven, uit te drukken in een bedrag. In door ons geraadpleegde dossiers van de Raad voor het Rechtsherstel worden de werkelijke of vooroorlogse waarden van de geroofde goederen niet vermeld.

Ook bleek het niet mogelijk om een raming te maken van de verhouding gewone crediteuren en cessie-crediteuren. Door de substitutie werd de oorspronkelijke eigenaar (onroerende goederen, effecten, verkochte bedrijven) of polishouder volledig hersteld in zijn rechten, dan wel financieel gecompenseerd. De latere uitkeringen (zoals 90% door LVVS en 75,65% bij Ngv) werden betaald aan de nog in de boeken voorkomende crediteuren, waaronder zich dus cessie-crediteuren bevonden.

Schadevergoedingen

3.1.3 Naast restitutie en terugbetaling hebben schadevergoedingen plaatsgevonden wegens geroofde vermogenscomponenten.

Al vrij snel na de bevrijding was het mogelijk een verzoek tot schadevergoeding in te dienen bij de Schade-Enquête-Commissies, de Sec, een en ander in het kader van het Besluit op de Materiële Oorlogsschade.
Van de Sec zijn geen archieven meer aanwezig. De per jaar betaalde totale schadevergoedingen per categorie van schade zijn deels nog wel bekend, maar een onderscheid tussen vergoedingen aan Joodse en niet-Joodse aanvragers is daarbij nooit gemaakt.

Alleen met betrekking tot het door de Sec uitbetaalde bedrag aan schadevergoedingen aan Joodse aanvragers wegens geroofde huisraad komt in de literatuur een raming voor. Het aan Joodse aanvragers uitbetaalde bedrag aan schadevergoedingen wegens andere schaden, zoals aan onroerende goederen, bedrijven en bedrijfsvoorraden, is niet bekend. Daartegenover staat dat veel gedetailleerde informatie beschikbaar is over de schadevergoedingen die zijn uitgekeerd in het kader van het BRüG.

4 Roof en restitutie per categorie

4.1 Lippmann, Rosenthal & Co

Roof

4.1.1 Vanaf augustus 1941 werden de Joden in Nederland door de bezetter gedwongen hun geld, vorderingen, levensverzekeringspolissen, kunstvoorwerpen, verzamelingen, sieraden en overige kostbaarheden[9] in te leveren bij de door de Duitsers ingestelde bank Lippmann, Rosenthal & Co, Sarphatistraat te Amsterdam (Liro). Tot eind 1942 werd de schijn opgehouden dat Liro een "normale" bank was waar men een administratie bijhield van de waarde van de ingeleverde eigendommen op individuele rekeningkaarten. Vanaf januari 1943 werden geen individuele rekeningen meer aangehouden en werd alles geboekt op een zogenoemd Sammelkonto. Het heeft de na de oorlog aangestelde beheerders-vereffenaars van Liro, later genoemd Liquidatie van Verwaltung Sarphatistraat (LVVS) vele jaren gekost voordat het Sammelkonto was ontrafeld, de totale omvang van de roof via Liro kon worden benaderd en weer individuele rekeningen konden worden gereconstrueerd. Die individuele rekeningen vormden de basis voor de uiteindelijke vaststelling van de omvang van de schuld van LVVS aan de rechthebbenden, de crediteuren.
Na de reconstructie van het Sammelkonto eind 1948 kwam op de balans per 31 december 1948 een bedrag aan concurrente crediteuren voor van f 267,5 miljoen. In dit bedrag was begrepen een in 1948 ten laste van de boedel getroffen voorziening van f 28 miljoen ten behoeve van de effecten-crediteuren. In 1949 werd het saldo crediteuren nog verhoogd met circa f 6,1 miljoen wegens een in de oorlog te laag geboekte opbrengst van effecten. Per saldo bedroeg de schuld aan concurrente crediteuren per 31 december 1948 dan circa f 245,6 miljoen. In dit crediteurenbedrag was niet begrepen de waarde van de na de bevrijding nog aanwezige effecten die aan rechthebbenden konden worden teruggegeven, zijnde circa f 91,5 miljoen, alsmede de waarde van na de bevrijding aangetroffen door Liro nog niet verzilverde vorderingen en polissen, zijnde f 11,7 miljoen.

Van een deel van de in de oorlog ingeleverde kunstvoorwerpen, verzamelingen, sieraden en overige kostbaarheden die in vele gevallen door opkopers werden gekocht en naar Duitsland waren gevoerd en waarvan de verkoopopbrengsten in de oorlog in de meeste gevallen niet op individuele rekeningkaarten waren geboekt, werd de (vervangings)waarde in 1956 pas in het begin van de jaren zestig geraamd – op circa f 16,3 miljoen – in verband met een schadevergoedingsregeling van West-Duitsland.

Van de opbrengst van in de oorlog verkochte goederen kon een bedrag van circa f 0,8 miljoen niet op individuele crediteurenrekeningen worden geboekt; dit bedrag werd als winst verantwoord.

De totale geldelijke omvang van de roof door Liro hebben wij op circa f 365,9 miljoen nominaal geraamd.

---

[9] Ook op andere wijze dan de verplichte inlevering bij Liro eigende de bezetter zich sieraden, kostbaarheden en diamant toe, onder andere door "verkoop" van Sperrstempels en door gedwongen verkoop van diamant door diamanthandelaren. Zie hiervoor paragraaf 4.6 "Niet bij Liro ingeleverde kostbaarheden".

Teruggave

4.1.2 Na de bevrijding bleken in Amsterdam nog effecten aanwezig met een totale nominale waarde van circa f 128 miljoen. Daarvan kon circa f 80,5 miljoen aan rechthebbenden worden teruggegeven; het restant behoorde tot de boedel van Liro/LVVS. Van naar Berlijn gevoerde Nederlandse effecten kon circa f 11 miljoen in de vorm van duplicaten aan rechthebbenden worden teruggegeven; in totaal werd dus aan effecten teruggegeven circa f 91,5 miljoen. De direct na de bevrijding aangetroffen nog niet door Liro verzilverde vorderingen en polissen met een waarde van circa f 11,7 miljoen konden eveneens worden teruggegeven.

Door rechtsherstel kwamen na 1945 vele in de oorlog verkochte effecten weer in het bezit van de rechthebbenden. Ook werden vele duizenden in de oorlog afgekochte levensverzekeringspolissen weer in hun rechten hersteld. De oorspronkelijke rekeninghouders droegen in ruil voor de teruggave hun vordering op Liro/LVVS over aan diegenen die de effecten moesten teruggeven en aan de betreffende verzekeringsmaatschappijen. Deze nieuwe crediteuren werden cessie-crediteuren genoemd. Een niet onbelangrijk deel van de crediteuren per 19 juli 1956 bestond uit cessie-crediteuren. Het is echter niet bekend hoe groot dat deel was.

Terugbetalingen

4.1.3 De hierboven vermelde schuld van f 245,6 miljoen aan concurrente crediteuren werd in de jaren daarna per saldo teruggebracht door vele correcties, deels van administratieve aard, deels wegens door LVVS onder andere nog ontvangen vergoedingen en duplicaateffecten, tot circa f 207 miljoen. Daarbij dient geteld te worden het tot 19 juli 1956 werkelijk betaalde bedrag ad circa f 17,5 miljoen wegens de in 1948 getroffen voorziening voor effecten-crediteuren, zodat op 19 juli 1956 een totaalbedrag aan concurrente crediteuren resteerde van circa f 224,5 miljoen. Hiervan werd in totaal 90% vergoed, circa f 202,1 miljoen.

Schadevergoedingen

4.1.4 Hiervoor werd onder het kopje Roof al melding gemaakt van schadevergoeding voor een deel van de in de oorlog door Liro verkochte sieraden en kostbaarheden. Deze schadevergoedingen werden door West-Duitsland betaald in de jaren zestig tot een bedrag van bijna DM 18 miljoen ofwel circa f 16,3 miljoen. Na aftrek van kosten[10] werd door rechthebbenden ontvangen een nettobedrag van circa f 13,9 miljoen nominaal. Het betrof hier schadevergoeding wegens de zogenoemde L-claims. Deze claims werden aan rechthebbenden uitbetaald door het bureau Cadsu.

Eveneens kon van West-Duitsland schadevergoeding worden geclaimd voor in de oorlog ingeleverde buitenlandse effecten die naar het latere West-Duitland werden gebracht en na de bevrijding spoorloos bleken. Het betreft hier de schadevergoeding wegens de zogenoemde W-claims. In totaal werd hiervoor een bedrag ontvangen van bijna DM 20 miljoen ofwel circa f 18,2 miljoen; na aftrek van kosten kwam bijna f 17 miljoen nominaal beschikbaar.

Bijzondere vergoedingen

4.1.5 In de oorlog werden door Liro voor circa f 38,5 miljoen zogenoemde Reichschatzanweisungen gekocht die na de oorlog geen enkele waarde bleken te hebben. In 1952 ontving LVVS na een procedure hiervoor van De Nederlandsche Bank een vergoeding van circa f 30,5 miljoen exclusief interest. Dit bedrag is begrepen in de uitkering door LVVS van circa f 202,1 miljoen.

---

[10] Zie ook Tweede rapport Kordes, pagina 29, punt 3.2.4.

Plan Waarborgfonds 1953

4.1.6 Deze regeling maakte het mogelijk rechthebbenden op effecten een uitkering te doen van 90% van de waarde van de effecten gebaseerd op de beurskoersen van 1953 of daarna, alsmede 90% van de waarde van de gederfde na 31 december 1941 verschenen coupons en dividenden. Dit aanbod, met per saldo een totaal kostenbedrag van circa f 61 miljoen, werd mogelijk gemaakt door betalingen door de Nederlandse Staat, LVVS, het Waarborgfonds Rechtsherstel en de Vereniging voor de Effectenhandel. LVVS cedeerde vorderingen met een totale waarde van circa f 7 miljoen aan het Waarborgfonds. Deze cessie kwam ten laste van de algemene boedel van LVVS.

Tegenover het genoemde kostenbedrag van f 61 miljoen staat een ontvangst door het Waarborgfonds van een deel van de schadevergoedingen voor de W-claims in de jaren zestig tot een bedrag van circa f 11 miljoen, zodat per saldo de kosten van Plan Waarborgfonds 1953 circa f 50 miljoen hebben bedragen.

Recapitulatie

Roof

(in miljoenen guldens nominaal)

Saldo concurrente crediteuren per 25 mei 1945	267,5
Bij: Correctie wegens te laag geboekte opbrengsten	6,1
Af: Voorziening inzake Wet I 21	28,0
Totaalbedrag concurrente crediteuren	245,6
Aan rechthebbenden teruggegeven effecten	91,5
In 1945 aangetroffen vorderingen, polissen, etc.	11,7
Nominale brutobedrag van de L-claims	16,3
Als winst geboekte opbrengst van in de oorlog verkochte goederen	0,8
Winst op afkoop verzekeringspolissen	4,0
Totaal roof	369,9

Restitutie

(in miljoenen guldens nominaal)

Totaalbedrag concurrente crediteuren	245,6	
Correcties tussen 1948 en 1956	-38,6	
Saldo op 19 juli 1956	207,0	
Bij: Crediteuren wegens Wet I 21	17,5	
Totaal concurrente crediteuren 19 juli 1956	224,5	
Totale uitkering per 19 juli 1956 90% daarvan		202,1
Teruggegeven aandelen		91,5
Teruggegeven vorderingen en polissen		11,7
Plan Waarborgfonds 1953, per saldo		50,0
Netto-ontvangsten L-claims		13,9
Netto-ontvangsten W-claims		17,0
Terugontvangen effecten wegens rechtsherstel		P.M.
Weer herstelde levensverzekeringspolissen wegens rechtsherstel		P.M.
Totaal restitutie		386,2

Meer gedetailleerde behandeling

In deel II van dit rapport is in hoofdstuk 1 een meer gedetailleerde behandeling van de roof door Liro en de restitutie door LVVS opgenomen.

4.2 Vermögensverwaltungs- und Renten-Anstalt

Ontstaan schuld van VVRA

4.2.1 De door de bezetter in mei 1941 opgerichte stichting "Vermögens- und Renten-Anstalt" (VVRA) heeft geen eigen en actief roofbeleid gevoerd, maar had tot taak de van andere roofinstanties ontvangen liquide middelen en effecten te beheren. Enkele van die roofinstanties waren Liro, Nagu en Ngv.

De schuld van VVRA na de bevrijding bleek circa f 410,7 miljoen te bedragen. Na het aanbrengen van enkele correcties resteerde uiteindelijk een schuld van circa f 397,9 miljoen. Daarin was begrepen een bedrag van circa f 161,2 miljoen wegens effecten van derden die voor een groot deel aan rechthebbenden (waaronder LVVS) konden worden teruggegeven dan wel anderszins werden vergoed.

Teruggave, vergoeding en terugbetaling

4.2.2 Van genoemde f 161,2 miljoen aan effecten[11] van derden kon na de bevrijding aan rechthebbenden worden teruggegeven een bedrag van circa f 80,5 miljoen aan nog in Amsterdam aanwezige effecten en van circa f 33 miljoen in de vorm van duplicaten van Nederlandse effecten die in Berlijn na de bevrijding bleken te zijn verdwenen.

De VVRA had in de oorlog voor circa f 73,9 miljoen Reichsschatzanweisungen gekocht. In 1952 werden twee Nederlandse bankinstellingen veroordeeld tot een vergoeding ten bedrage van circa f 35,5 miljoen.

Aan Liro werd door een Nederlandse bankinstelling een vergoeding betaald voor aan de VVRA afgestane Reichsschatzanweisungen, waardoor Liro en VVRA over en weer hun vordering en schuld konden compenseren met een bedrag van circa f 38 miljoen. Een restantschuld van VVRA aan LVVS wegens een verdwenen zogenoemd pakket Dolle Dinsdag-effecten ad circa f 9,8 miljoen werd door VVRA erkend als een concurrente schuld.

Na teruggave, compensatie en erkenning van de schuld van VVRA wegens effecten resteerde een totale schuld van circa f 236,7 miljoen nominaal. Van dit bedrag werd 85% ofwel circa f 201,2 miljoen terugbetaald.[3]

---

[11] Het betreft hier effecten van derden, zoals vermeld in de op 20 december 1947 opgestelde balans van de VVRA per 25 mei 1945. Het in het Tweede rapport Kordes op pagina 23 onder 3.1.3. genoemde bedrag ad f 182 miljoen betreft na de bevrijding in Amsterdam aanwezige effecten ten name van de VVRA; zie ook het eindverslag VVRA pagina 5.

Recapitulatie

Schuldpositie

(in miljoenen guldens nominaal)

Schuldpositie per 25 mei 1945		410,7
Af:	Onverklaard verschil	1,8
	Correcties in schuldpositie	2,5
	Correctie in oorlog geboekte "winst"	8,6
Bij:	Afrondingsverschil	0,1
Resteert gecorrigeerde schuld per 25 mei 1945		397,9
Af:	Teruggegeven of anderszins vergoede effecten	161,2
Resteert schuld aan concurrente crediteuren		236,7
Hiervan is 85% uitgekeerd, ofwel		201,2

Terugbetalingen (exclusief teruggegeven effecten)

Crediteur	Oorspronke-lijk bedrag	Correcties	Uiteinde-lijke schuld	85%
(in miljoenen guldens nominaa)				
Liro/LVVS	95,0	-0,7	94,3	80,2
Nagu	63,6	1,7	65,3	55,5
Siedlungswesen	1,4		1,4	1,2
Ngv	62,0		62,0	52,7
SD	2,0		2,0	1,7
Vrijmetselaars	1,4		1,4	1,2
DRT	3,0		3,0	2,6
CNCV	10,7	-3,5	7,2	6,1
Afrondingsverschil			0,1	
	239,1	-2,5	236,7	201,2

Gedetailleerde uitwerking

4.2.3 In deel II van dit rapport is in hoofdstuk 2 een meer gedetailleerde behandeling van de schuldafwikkeling van de VVRA opgenomen.

4.3 Huisraad

Roof

4.3.1 Volgens een raming in de literatuur zijn in de periode tussen voorjaar 1942 en medio 1944 circa 32.000 inboedels van Joodse Nederlanders geroofd. De gemiddelde waarde per 9 mei 1940 van die inboedels zou circa f 3.700 hebben bedragen, zodat de geldelijke omvang van de roof circa f 118,4 miljoen nominaal zou zijn geweest op basis van die waarde in 1940. Die gemiddelde waarde werd overigens pas na de oorlog getaxeerd door de Schade-Enquête-Commissie.

Schadevergoeding

4.3.2 Ingevolge het Besluit op de Materiële Oorlogsschade werd na de bevrijding door de Nederlandse Staat een vergoeding gegeven voor onder meer oorlogsschade aan huisraad. In de literatuur wordt een raming genoemd van circa f 62 miljoen als vergoeding voor oorlogsschade aan huisraad aan Joodse rechthebbenden.[12]

Eind jaren vijftig ontstond de mogelijkheid schadevergoeding te claimen in West-Duitsland wegens geroofde en in de oorlog naar Duitsland gevoerde huisraad. De uitgekeerde schadevergoeding wegens de zogenoemde M-claims bedroeg tot medio 1966 circa DM 196,5 miljoen[13] nominaal, ofwel circa f 178,5; na aftrek van kosten van Cadsu en Jokos kon circa f 171,4 miljoen nominaal aan rechthebbenden worden betaald.

Na de oorlog zijn in voorkomende gevallen in Nederland uitkeringen gedaan door molestverzekeringsmaatschappijen. Het totaal van uit dien hoofde betaalde vergoedingen is niet bekend. Overigens werd bij de uitkering in verscheidene gevallen bedongen dat de verzekeringsmaatschappij aanspraak kon maken op een (deel van een) eventuele latere vergoeding door andere instanties. Bij de hiervoor vermelde uitkeringen in het kader van het BRüG is dat voorgekomen. Het totaal van die terugbetaalde aanspraken is niet bekend.

Recapitulatie

Roof		
Geraamd aantal geroofde inboedels circa	32.000	
Geraamde gemiddelde waarde per 9 mei 1940 (in guldens)	3.700	
Geraamde totale waarde per 9 mei 1940 (in miljoenen guldens nominaal)		118,4

Restitutie (in miljoenen guldens nominaal)	
Vergoeding wegens Besluit op de Materiële Oorlogsschade	62,0
Netto-uitkeringen wegens M-claims en HF-claims	171,4
Uitkeringen van molestverzekeringsmaatschappijen per saldo	P.M.
Totaal restitutie	233,4

[12] Zie ook Tweede rapport Kordes, pagina 36.

[13] Zie ook Tweede rapport Kordes, pagina 37, punt 4.1.2.

Gedetailleerde behandeling

4.3.3 In deel II van dit rapport is in hoofdstuk 3 een meer gedetailleerde behandeling van de roof van huisraad en van de betaalde schadevergoedingen opgenomen.

4.4 Niet bij Liro ingeleverde kostbaarheden

Roof

Sperrstempels

4.4.1 In de loop van 1942 ontstond voor Joden de mogelijkheid om door inlevering van diamanten, sieraden en edele metalen zogenoemde Sperrstempels te "kopen", waarmee een vrijstelling van deportatie "bis auf weiteres" kon worden verkregen. Per stempel moesten diamanten, sieraden of edele metalen worden ingeleverd met een (toenmalige zwarte-markt)waarde van circa f 20.000 tot f 30.000. Er zou in totaal tot een waarde – in de oorlog – van circa f 21,6 miljoen nominaal ter verkrijging van deze stempels aan kostbaarheden zijn ingeleverd.

Diamantvoorraden

4.4.2 Op verschillende manieren moesten Joodse diamanthandelaren onder dwang diamant verkopen of op andere wijze ter beschikking van de bezetter stellen. Wij hebben de totale omvang van deze roof berekend als circa f 13,9 miljoen nominaal.

Overige roof

4.4.3 In de oorlog werden door verscheidene Duitse organisaties zoals Devisenschutzkommando en Sicherheitspolizei kostbaarheden geroofd, die niet alle werden gedeponeerd bij Liro, maar ook - tot circa f 2 miljoen - bij de VVRA. De geldelijke omvang van de roof van kostbaarheden door Duitse organisaties die niet bij Liro en de VVRA werden afgedragen, is niet bekend. De later in het kader van het BRüG berekende geldelijke omvang van deze laatstbedoelde roof – wegens de zogenoemde HF- en LV-claims – werd toen geraamd op circa f 5,1 miljoen nominaal.

Teruggave en schadevergoedingen

Sperrstempels

4.4.4 Met betrekking tot in de oorlog ingeleverde kostbaarheden ter verkrijging van Sperrstempels zijn door de Stichting Sieraden Comité (Sico) bij West-Duitsland in het kader van het BRüG zogenoemde S-claims ingediend. Voor deze claims is in totaal ontvangen een bedrag van circa DM 8,8 miljoen[14] nominaal ofwel circa f 8,0 miljoen; na aftrek van kosten was circa f 7,1 miljoen nominaal beschikbaar voor uitkering aan gerechtigden.

Diamantvoorraden

4.4.5 Meer dan de helft van de geroofde diamant kon na de oorlog worden gerecupereerd. Een deel daarvan, met een waarde van circa f 4,5 miljoen nominaal, kon aan rechthebbenden worden teruggegeven. De rest werd verkocht voor een bedrag van circa f 4,4 miljoen nominaal, waarvan circa f 1,6 miljoen aan rechthebbenden werd uitgekeerd en circa f 2,8 miljoen ten gunste van de Staat werd gebracht.

Daarnaast werd door de Sico in het kader van het BRüG schadevergoeding bij West-Duitsland gevraagd. Deze schadevergoeding voor de zogenoemde D-claims had een omvang van circa DM 13,5 miljoen[15] nominaal ofwel circa f 12,2 miljoen. Na aftrek van kosten kon een bedrag van circa f 10,8 miljoen worden uitbetaald aan gerechtigden.

---

[14] Zie ook Tweede rapport Kordes, pagina 33, punt 3.3.2.

[15] Zie ook Tweede rapport Kordes, pagina 35, punt 3.3.4.

In totaal kon derhalve een waarde van circa f 16,8 miljoen nominaal aan rechthebbenden worden teruggegeven, uitbetaald en vergoed.

Overige roof

4.4.6 Eveneens in het kader van het BRüG heeft het Sico schadevergoeding geclaimd wegens door hierboven bedoelde Duitse organisaties geroofde kostbaarheden die niet bij Liro en de VVRA werden ingeleverd. De vergoeding voor deze zogenoemde LV- en HF-claims bedroeg respectievelijk circa DM 4,3 miljoen en circa DM 1,3 miljoen[16], ofwel respectievelijk circa f 3,9 miljoen en f 1,1 miljoen. Na aftrek van kosten was in totaal circa f 4,5 miljoen beschikbaar voor uitkering aan rechthebbenden.

Recapitulatie

Roof	
(in miljoenen guldens nominaal)	
Wegens Sperrstempels	21,6
Wegens diamantvoorraden	13,9
Door SP en SD bij de VVRA gestort	2,0
Wegens overige roof	5,1
Totaal roof	42,6

Schadevergoedingen en teruggave	
(in miljoenen guldens nominaal)	
S-claims (inzake Sperrstempels)	7,1
D-claims (inzake diamantvoorraden)	6,0
Diamantvoorraden: teruggegeven en vergoed	10,8
LV- en HF-claims (inzake overige roof)	4,5
Wegens door SP en SD bij de VVRA gestort	1,7
Totaal vergoed en teruggegeven	30,1

Gedetailleerde behandeling

4.4.7 In deel II van dit rapport is in hoofdstuk 4 een meer gedetailleerde behandeling van de roof en schadevergoeding met betrekking tot diamanten, sieraden en edele metalen opgenomen.

[16] Zie ook Tweede rapport Kordes, pagina 34, punt 3.3.4.

4.5 Bedrijven

Roof

4.5.1 Reeds in 1940 werden bedrijven waarin Joden een zekere invloed hadden, verplicht zich te registreren bij de bezetter. Circa 22.000 bedrijven werden aangemeld. Daarvan konden of mochten circa 2.000 "Selbstarisierung" toepassen en werden circa 2.000 bedrijven in de loop van de oorlog door de Nagu verkocht. Van de resterende bedrijven zouden er volgens bronnen circa 13.000 zijn geliquideerd door Omnia. Over de resterende circa 5.000 bedrijven hebben wij geen enkele informatie aangetroffen.[17]

De werkelijke of reële waarde van de verkochte en geliquideerde bedrijven voor het moment van verkoop of liquidatie of omstreeks 10 mei 1940 hebben wij niet kunnen achterhalen of ramen. De in de literatuur aangetroffen ramingen van die waarde lopen zeer sterk uiteen, van circa f 150 miljoen tot circa f 600 miljoen.
Wij hebben ons voor de geldelijke omvang van de roof van bedrijven gebaseerd op een in de naoorlogse literatuur aangetroffen raming van circa f 300 miljoen. Voor deze raming werd geen onderbouwing gegeven. Wij hebben zelf dat bedrag ook niet kunnen onderbouwen.

Nagu heeft wegens verkoop van verkochte bedrijven een bedrag van circa f 63,6 miljoen bij de VVRA gestort.[18] Ook zou Nagu opbrengsten van verkoop hebben gestort bij de Treuhand AG te Berlijn, maar daarover zijn geen gegevens bekend.
De opbrengst van de door Omnia geliquideerde bedrijven werd, via de Bank voor Nederlandsche Arbeid, bij Liro gestort. Bij Liro zou uit dien hoofde circa f 6,5 miljoen zijn ontvangen. Omnia zou vermoedelijk ook gelden hebben overgemaakt aan de Bank für Deutsche Arbeit en aan de Deutsche Bank. Nadere gegevens daarover hebben wij echter niet gevonden.

Teruggave, schadevergoeding, terugbetaling

4.5.2 Na de bevrijding heeft volgens het eindverslag VVRA ten aanzien van de verkochte bedrijven rechtsherstel plaatsgevonden, wat betekent dat rechthebbenden hun bedrijf hebben teruggekregen van de actuele eigenaar, dan wel dat aan hen alsnog een aanvaardbare compensatie werd betaald door die actuele eigenaar. Wij hebben echter geen aantallen of bedragen aangetroffen inzake de omvang van dit rechtsherstel.

Door de Schade-Enquête-Commissie zullen na de oorlog in voorkomende gevallen schadevergoedingen zijn betaald voor door de bezetter geliquideerde of geroofde bedrijven. Het is echter niet bekend in hoeveel gevallen dat heeft plaatsgevonden en om welke bedragen het gaat.

Door de beheerders van Omnia, Bank voor Nederlandsche Arbeid en LVVS zijn terugbetalingen gedaan wegens geliquideerde bedrijven. Tezamen heeft dit circa f 9,6 miljoen bedragen. Daarin is een bedrag van circa f 5,9 miljoen begrepen (90% van f 6,5 miljoen) dat door LVVS is uitgekeerd.

Recapitulatie

Roof

De geldelijke omvang daarvan wordt op basis van in de literatuur voorkomende doch niet onderbouwde schattingen geraamd op circa f 300 miljoen nominaal.

---

[17] Zie ook Tweede rapport Kordes, pagina 46, punt 5.2.1.

[18] Zie ook Tweede rapport Kordes, pagina 49, punt 5.2.2.

Restitutie	
(in miljoenen guldens nominaal)	
Door Omnia terugbetaald	0,06
Door BNA terugbetaald	3,6
Door de VVRA terugbetaald	54,0
Door Nagu terugbetaald	0,0
Door Sec vergoed	P.M.
Subtotaal	57,7
Door LVVS terugbetaald (*is in restitutie LVVS opgenomen)*	5,9
Totaal restitutie wegens geroofde bedrijven	63,6

Gedetailleerde behandeling

4.5.3 In deel II van dit rapport is in hoofdstuk 5 een meer gedetailleerde behandeling van de roof en liquidatie van bedrijven opgenomen, evenals de teruggave, terugbetaling en schadevergoeding daarmede verband houdende.

4.6 Onroerende goederen en hypotheken u/g

Roof

4.6.1 Vanaf augustus 1941 moesten Joodse eigenaren van onroerend goed en van uitgegeven hypothecaire leningen (de zogenoemde hypotheken u/g, uitgeleende gelden) hun eigendom melden bij de Niederländische Grundstückverwaltung (Ngv).

Bij de Ngv werden, naar later bleek, circa 12.000 percelen (panden) en circa 6.000 hypotheken gemeld met een geschatte totale waarde van circa f 172 miljoen, waarvan circa f 150 miljoen wegens onroerend goed.
Nadat de onroerende goederen en hypotheken waren aangemeld, ging de Ngv over tot verkoop van de panden, en inde de Ngv de rente en aflossingen op de geconfisceerde hypotheken u/g.
In totaal werd door de Ngv bij de VVRA een bedrag van circa f 65 miljoen afgedragen wegens opbrengsten uit verkoop van panden en wegens opbrengsten ter zake van hypotheken.

Onroerende goederen van Joodse bedrijven waren wegens een eerdere verordening reeds aangemeld. Agrarisch grondbezit was ook al eerder aangemeld; Joodse eigenaren moesten hun grond voor eind 1941 verkopen aan niet-Joodse kopers. De waarde van het agrarisch grondbezit wordt in de literatuur geraamd op circa f 17 miljoen. De gronden zouden met inschakeling van Nederlandse overheidsinstanties tegen normale prijzen zijn verkocht. De opbrengst, circa f 17 miljoen, zou bij de VVRA zijn afgedragen. In het eindverslag VVRA is hierover echter niets vermeld.

De totale roof van onroerend goed (niet in bezit van bedrijven), agrarisch grondbezit en hypotheken u/g kan volgens de literatuur dan worden geraamd op circa f 189 miljoen. Er is geen informatie aanwezig om die raming te onderbouwen. Een in maart 1944 in Londen verschenen Nederlands rapport[19] vermeldt een Duitse raming uit 1942 van het Joodse onroerend goed ten bedrage van circa f 200 miljoen.
In het totale bedrag aan roof dienen mede te worden begrepen de huuropbrengsten die de Ngv en de kopers te kwader trouw in de oorlog ontvingen. Slechts het bedrag dat de Ngv ontving, circa f 7 miljoen nominaal, is bekend. De totale geldelijke omvang van de roof kan dan worden becijferd op circa f 196 miljoen. In punt 4.4.4. hierna is een specificatie van dat bedrag verstrekt.

Rechtsherstel en teruggave

4.6.2 Na de oorlog heeft op zeer uitgebreide schaal rechtsherstel plaatsgevonden ten aanzien van de onroerende goederen (panden en agrarische grond). Dat rechtsherstel hield in dat de oorspronkelijke rechthebbenden hun onroerend goed terugkregen, dan wel alsnog een aanvullende en aanvaardbare vergoeding ontvingen van de kopers in de oorlog. Wij hebben op basis van rapportages geconcludeerd dat rechtsherstel voor vrijwel alle onroerende goederen moet hebben plaatsgevonden. Dat impliceert dat rechthebbenden hun bezittingen tot een totale geraamde waarde van circa f 167 miljoen – panden en agrarisch grondbezit – hebben teruggekregen, dan wel alsnog een aanvullende en aanvaardbare vergoeding ontvingen. De Joodse eigenaren van de in de oorlog geroofde huizen hadden ook recht op de in (en na) de oorlog door kopers te kwader trouw ontvangen exploitatieopbrengsten tot het moment van rechtsherstel. Het totaal van die bedragen is echter niet bekend. Wel is bekend dat de Ngv in de oorlog zelf een bedrag van circa f 7 miljoen ontving als exploitatieopbrengst. Voor dat bedrag kregen de Joodse eigenaren een vordering op de Ngv.

---

[19] Rapport Henri Dentz, 30 maart 1944, bijlage pagina 2.

De eigenaren die in de oorlog het onroerend goed hadden gekocht dat goed moesten teruggeven, of die na de oorlog alsnog een aanvullende financiële vergoeding moesten betalen, ontvingen daarvoor de vordering van de oorspronkelijke eigenaar op de Ngv. Zij werden dan cessie-crediteur.

Eind 1954 kende de Ngv volgens een in 1955 verschenen accountantrapport ter zake van in de oorlog verkochte onroerende goederen nog slechts cessie-crediteuren.

Terugbetaling

4.6.3 De Ngv heeft in termijnen uiteindelijk 75,65% van haar schuld aan crediteuren kunnen betalen.[20] Die crediteuren bestonden uit circa f 22 miljoen eigenaren van geconfisceerde hypotheken u/g, uit circa f 7 miljoen aan exploitatiesaldi inzake panden in de periode tussen inbeslagname door de Ngv en verkoop, en uit circa f 50 miljoen cessie-crediteuren.

Aan Joodse hypotheekhouders werd dus 75,65% van circa f 22 miljoen uitgekeerd, ofwel circa f 16,6 miljoen nominaal.

De terugbetaling aan de cessie-crediteuren, circa f 37,8 miljoen, hebben wij niet als restitutie opgenomen.

In totaal werd door rechtsherstel teruggegeven en door de naoorlogse Ngv vergoed aan rechthebbenden een bedrag van circa f 189 miljoen. Een specificatie daarvan is hierna onder punt 4.4.5. vermeld.

Recapitulatie

Roof

(in miljoenen guldens nominaal)

Geraamde waarde onroerend goed	150,0
Geraamde waarde agrarisch grondbezit	17,0
Geraamde waarde hypotheken u/g	22,0
Door Ngv ontvangen exploitatieopbrengsten	7,0
Door kopers te kwader trouw ontvangen exploitatieopbrengsten	P.M.
Totaal roof	196,0

Teruggave en terugbetaling

(in miljoenen guldens nominaal)

Rechtsherstel onroerend goed	150,0
Teruggave exploitatieopbrengsten door kopers te kwader trouw	P.M.
Rechtsherstel agrarisch grondbezit	17,0
75,65% terugbetaling hypotheken u/g	16,6
75,65% terugbetaling exploitatieopbrengsten Nagu	5,3
Totaal restitutie	188,9

Gedetailleerde behandeling

4.6.4 In deel II van dit rapport is in hoofdstuk 6 een meer gedetailleerde behandeling van de roof en restitutie van onroerende goederen en hypotheken u/g opgenomen.

[20] Zie ook Tweede rapport Kordes, pagina 54, punt 5.4.3.

4.7 Niet-commerciële verenigingen en stichtingen

Roof

4.7.1 De Commissaris voor de Niet-Commerciële Verenigingen en Stichtingen (CNCV) kreeg in 1941 de bevoegdheid om de bezetter niet welgevallige verenigingen en stichtingen te liquideren. Vermogenswaarden van bepaalde organisaties werden overgedragen aan andere Duitse roofinstanties. De vermogenswaarden van de geliquideerde niet-commerciële Joodse verenigingen en stichtingen, maar ook van vele andere niet-Joodse verenigingen en stichtingen, bleven onder berusting van de CNCV.

Na de oorlog werd door de beheerder van de CNCV circa f 16,5 miljoen aan vorderingen en claims erkend.[21] Geraamd wordt dat daarvan circa f 6,6 miljoen nominaal van Joodse verenigingen en stichtingen afkomstig was.[22]

Terugbetaling en teruggave

4.7.2 In het hiervoor genoemde bedrag van f 6,6 miljoen zat een bedrag van circa f 5,6 miljoen aan effecten. Deze effecten konden voor een deel wegens rechtsherstel worden teruggegeven, en zijn voor een ander deel gecedeerd aan het Waarborgfonds. Wij hebben aangenomen dat ter zake van geroofde effecten door deze teruggave en cessie ten minste circa 90% is vergoed, ofwel circa f 5 miljoen nominaal.

De CNCV heeft uiteindelijk uitgekeerd tot een percentage van 71,86% op de resterende schulden ad f 1 miljoen, ofwel circa f 0,7 miljoen nominaal. In totaal is dus teruggegeven en terugbetaald tot een bedrag van circa f 5,7 miljoen nominaal.

Recapitulatie

4.7.3 De roof wegens geliquideerde Joodse niet-commerciële verenigingen en stichtingen ramen wij op circa f 6,6 miljoen nominaal. Teruggegeven dan wel vergoed werd tot een bedrag van circa f 5,7 miljoen nominaal.

---

[21] Zie ook Tweede rapport Kordes, pagina 50, punt 5.3.2.

[22] Zie ook Tweede rapport Kordes, pagina 50, punt 5.3.1.

4.8 Kunst en culturele goederen

Roof

4.8.1 Geldelijke gegevens uit de oorlog met betrekking tot roof van kunst en culturele goederen uit Joods bezit hebben wij noch in archiefmateriaal noch in de literatuur aangetroffen.

De na de oorlog gedane ramingen van de mogelijke geldelijke omvang van de totale roof van kunst en culturele goederen variëren enorm. Gelet op de bijzonder grote prijsstijgingen in de oorlog voor kunst en culturele goederen – bij prijspeil 100 in 1940 waren de prijzen in 1943 gestegen tot 600 à 800 – is het moeilijk die ramingen in het juiste licht te bezien. Ramingen gebaseerd op de geschatte waarde van na de oorlog uit Duitsland teruggehaalde kunst en culturele goederen zullen waarschijnlijk niet de gehele roof betreffen.

Wij hebben geen raming van de geldelijke omvang van roof van Joods kunstbezit kunnen maken.

Recuperatie en teruggave

4.8.2 Vrij spoedig na de oorlog – al in oktober 1945 - werd een begin gemaakt met het terugvoeren uit Duitsland van geroofde kunst en culturele goederen. Voor 39 transporten tot oktober 1947 hebben wij ramingen aangetroffen van de toen getaxeerde waarde van die recuperaties. Een verdeling daarvan in geroofde kunst uit Joods en niet-Joods bezit vond niet plaats.

Vele van de teruggevoerde kunstbezittingen zijn aan rechthebbenden teruggegeven. De geldelijke waarde daarvan is niet bekend; ook is niet bekend of de rechthebbenden Joods of niet-Joods waren. Wij hebben dan ook geen raming kunnen maken van de geldelijke omvang van de restitutie van kunst en culturele goederen uit Joods bezit.

Gedetailleerde behandeling

4.8.3 In deel II van dit rapport is in hoofdstuk 8 een meer gedetailleerde beschrijving van roof en restitutie van kunst en culturele goederen opgenomen.

5 Statistisch-demografisch onderzoek

5.1 Inleiding

5.1.1 In de statistisch-demografische studie hebben wij op basis van steekproeven schattingen gemaakt van de omvang van het Joodse vermogen aan het begin en aan het einde van de Tweede Wereldoorlog.

De belangrijkste informatiebron waarvan gebruik is gemaakt zijn de Memories van Successie (MvS), die worden opgemaakt na aangifte van overlijden. Hieruit worden individuele vermogensgegevens verkregen, op basis waarvan wij een gemiddeld vermogen hebben geschat. Bovendien hebben wij de MvS gebruikt om het percentage vermogenden onder de Joodse bevolking te bepalen. Het gemiddelde vermogen wordt geëxtrapoleerd over het vermogende deel van de Joodse bevolking om hun totale vermogen te schatten.

Omdat het onwaarschijnlijk is dat overleden minder vermogende Joden waarvoor geen MvS werd opgemaakt in het geheel geen vermogen bezaten, is informatie verzameld met betrekking tot het aandeel in het totale Joodse vermogen dat in handen was van de vermogende Joden. Met behulp van deze gegevens is de schatting uitgebreid van het vermogende gedeelte van de bevolking naar het totale Joodse vermogen.

Informatie over de gehele Joodse bevolking in Nederland aan het begin van de oorlog is ontleend aan de Statistiek van de Dienst der Bevolkingsregisters uit 1941 (de zogenoemde Aanmeldingslijsten).

5.2 Vermogen aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog

5.2.1 Teneinde het Joodse vermogen aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog te bepalen, is een steekproef getrokken uit MvS opgemaakt in de periode 1938-1940. De onderzochte MvS hebben betrekking op inwoners van de steden Amsterdam, Rotterdam en Groningen. Op deze manier is informatie verzameld over de vermogens van in totaal 204 in die periode overleden Joden.

Met betrekking tot het gemiddelde vermogen, het percentage vermogenden en het aandeel van de vermogenden in het totale vermogen zijn twee verschillende scenario's opgesteld. Als het gemiddelde vermogen wordt berekend op basis van alle MvS, resulteert een gemiddeld vermogen van f 36.868, een percentage vermogenden van 23% en een aandeel van de vermogenden in het totaal vermogen van 96%. Wanneer alleen de nalatenschappen groter dan f 5.000 worden beschouwd, bedraagt het gemiddelde vermogen f 62.108, het percentage vermogenden 14% en het aandeel van de vermogenden in het totale vermogen 91%.

Ook is rekening gehouden met de invloed van hogere leeftijd van de overledenen op het gemiddelde vermogen. Op twee manieren is het verband tussen het gemiddelde vermogen van ouderen en het algemene gemiddelde vermogen geschat. Deze berekeningen leiden tot percentages van 76% en 88%.

Voor ieder van de vier aldus bepaalde scenario's is het totale Joodse vermogen aan het einde van de Tweede Wereldoorlog bepaald. Op basis van deze berekeningen kan worden geconcludeerd dat dit vermogen tussen de f 0,9 miljard en de f 1,2 miljard moet hebben gelegen.

5.3 Vermogen aan het einde van de Tweede Wereldoorlog

5.3.1 Om een schatting te kunnen maken van het Joodse vermogen aan het einde van de Tweede Wereldoorlog, is een steekproef getrokken uit MvS opgemaakt in de periode 1949-1953[23], betreffende Joodse nalatenschappen van personen die in de oorlog zijn overleden. De onderzochte MvS hebben betrekking op inwoners van de steden Amsterdam, Den Haag, Utrecht en Groningen. Omdat de kerkarchieven van Rotterdam, die in de oorspronkelijke opzet van dit onderzoek noodzakelijk waren, niet beschikbaar zijn, is deze stad niet in het naoorlogse gedeelte van het onderzoek betrokken. Aan de hand van de Aanmeldingslijsten is voor ieder MvS nagegaan of het een Joodse nalatenschap betrof. Op deze manier is informatie verzameld over de vermogens van in totaal 1.757 tijdens de oorlog overleden Joden.

Aan de hand van de aldus verzamelde gegevens is per stad voor het vermogende gedeelte van de Joodse bevolking het gemiddelde vermogen bepaald. Indien mogelijk is gebruikgemaakt van aanvullende informatie, zoals de leeftijd van de overleden personen of de wijk waarin zij woonden, om tot een nauwkeuriger schatting van dit gemiddelde te komen. Door de schattingen voor deze vier steden te combineren is een gemiddeld vermogen berekend van f 1.757 per persoon.

Om een schatting te verkrijgen van het totale Joodse vermogen aan het einde van de oorlog dient dit gemiddelde geëxtrapoleerd te worden naar het totale aantal vermogende Joden dat aan het *begin* van de oorlog in Nederland leefde. Op basis van MvS uit Amsterdam, Den Haag en Utrecht is berekend dat gemiddeld 22% van de Joden vermogend was, wat overeenkomt met ongeveer 31.200 personen. Vermenigvuldiging met hun gemiddelde vermogen leidt tot een totaal Joods vermogen van circa f 57 miljoen aan het einde van de oorlog.

In deel II van ons rapport is in hoofdstuk 10 een uitgebreide beschrijving van het statistisch-demografisch onderzoek opgenomen.

[23] Vóór juni 1949 konden nalatenschappen van (Joodse) vermisten niet worden afgewikkeld.

6 Emigratie van Joods vermogen vóór het begin van WO II

Over emigratie van Joods vermogen vóór het begin van de oorlog hebben wij in archiefmateriaal en in de literatuur geen enkel aanknopingspunt gevonden waarmee een mogelijke omvang hiervan kan worden geraamd. In het recent uitgebrachte rapport Junz wordt wel een schatting gemaakt van die mogelijke emigratie gebaseerd op de samenstelling van het Joods vermogen in Nederland vóór de oorlog. Mevrouw Junz zegt over de omvang van de emigratie dat "fl 350 million, could be reckoned to have been available for transfer or already lodged abroad".

In augustus 1998 hebben wij een gesprek gehad met de zoon van een vooroorlogse Joodse bankier van een kleinere bank te Amsterdam. Onze gesprekspartner vertelde hoe zijn vader al geruime tijd voor de invasie in Nederland de meer vermogende clientèle van zijn bank trachtte over te halen geld in met name de Verenigde Staten onder te brengen.
In de jaren '30 bestonden er volgens hem geen belemmeringen ten aanzien van het internationale geldverkeer. De vader van onze zegsman bracht contant geld van Joodse cliënten van zijn bank fysiek over naar België, waar dat geld werd overgedragen aan de correspondent van de Amerikaanse bank waarmee hij zaken deed.
Volgens onze zegsman had zijn vader tot mei 1940 op deze wijze circa f 25 miljoen tot f 30 miljoen doen overmaken naar Amerika. Onze zegsman, die nog voor het uitbreken van de oorlog naar Amerika reisde, heeft in de oorlog de hem toevertrouwde bedragen beheerd, en, volgens zijn zeggen, na de oorlog terugbetaald aan de eigenaren/rechthebbenden. Volgens hem zijn er geen bedragen of saldi onafgewikkeld gebleven.

Van een naoorlogse directeur van dezelfde bank vernamen wij dat met name na 1 september 1939, de datum van inval in Polen door Duitse troepen, de Joodse bevolking in Nederland de kans op een Duitse invasie in Nederland steeds waarschijnlijker achtte. Naar de mening van deze tweede zegsman zou dan ook in het bijzonder de periode na 1 september 1939 tot 10 mei 1940 gebruikt kunnen zijn door vermogende Joodse Nederlandse rekeninghouders om saldi te transfereren naar het buitenland, waarbij Amerika de voorkeur had. Deze tweede zegsman vertelde dat hij ervan op de hoogte was dat met name in het jaar vóór het uitbreken van de oorlog meerdere bankdirecteuren in Amsterdam hun Joodse vermogende clientèle aanraadden geldbedragen over te maken naar het buitenland, vrijwel altijd naar de Verenigde Staten.

Wij hebben echter geen enkele informatie aangetroffen in archieven of overige bronnen omtrent de omvang van zo'n mogelijke vermogensvlucht naar het buitenland, in het bijzonder naar de Verenigde Staten. Wij hebben ook geen enkele informatie kunnen achterhalen over het aantal Nederlandse Joodse cliënten van banken in Nederland, noch over de verdeling van het aantal Joodse cliënten over die banken.

Wij achten het gezien die feiten niet onaannemelijk dat nog in de periode tussen september 1938 en mei 1940 een bedrag dat een veelvoud van de gememoreerde f 25 miljoen à f 30 miljoen kan zijn geweest, alsnog naar het buitenland, in het bijzonder de Verenigde Staten, is overgemaakt.

Wij merken nogmaals en met nadruk op dat wij geen enkel gegeven hebben gevonden dat deze raming kan ondersteunen. Zoals eerder vermeld, waren er in die tijd geen deviezenbeperkingen, zodat geldtransfers zonder enige toestemming en zonder enig formulier mogelijk waren. Noch in het artikel "Deviezenreglementering"[24], noch in de tekst van de Wet van de 14e november 1934 "houdende nieuwe regelen tot afweer van nadeelige gevolgen van beperkende bepalingen inzake het internationale betalingsverkeer"[25] wordt melding gemaakt van enige restrictie betreffende internationale betalingen. Het is ons daarom niet duidelijk geworden waarom de hiervoor bedoelde bankier gelden van zijn cliënten in contanten overbracht naar de correspondent van zijn bank.

Wat betreft de bestemming van geëmigreerde gelden citeren wij het volgende uit een Verslag van Directie en Commissarissen van De Nederlandsche Bank over het boekjaar 1939-1940: "De Zwitsersche franc lag aanvankelijk zwak in de markt, daar de "Anschluss" tussen Duitschland en Oostenrijk Zwitserland naar veler meening minder aantrekkelijk maakte als vluchthaven voor het internationale kapitaal. Vrij spoedig ontstond echter een rustiger stemming, die met een kleine onderbreking in September 1938 aanhield tot Maart 1939. De annexatie van Tsjecho-Slowakije deed opnieuw vrees ontstaan voor de toekomst van Zwitserland, en in de laatste weken van het boekjaar moest de Schweizerische Nationalbank actief ingrijpen om een koersdaling te voorkomen."

Voorts uit hetzelfde verslag: "Bovendien is wel eenig buitenlandsch kapitaal gerepatrieerd, terwijl verschillende ondernemingen, die belangrijke saldi in Londen plachten aan te houden, deze naar New York hebben overgebracht of, zoo dit niet doenlijk was, nieuwe saldi in New York hebben gecreëerd."

---

[24] "Deviezenreglementering" door Mr. J. Stocker. Tijdschrift voor Europees en Economisch Recht. Jaargang 26 (1978), nr. 8 (augustus 1978).

[25] Staatsblad van het Koninkrijk der Nederlanden, No. 583.

7 Benadering van roof wegens door bewariërs te kwader trouw gestolen goederen

Presser[26] beschrijft hoe "bewariërs", vrienden en kennissen, voordat hij onderdook zoveel mogelijk uit zijn huis in veiligheid brachten. "Sommigen daarvan ..... gaven dat later met grote stiptheid terug, anderen echter – en helaas niet weinigen – konden of wilden dat niet." Verder schrijft hij over diefstal, "door Nederlanders gepleegd in onbeheerde Joodse woningen, tussen het weghalen van de Joden en het weghalen van hun boedel in.".

De Jong[27] schrijft: "Hadden zij goederen aan niet-Joden ter bewaring toevertrouwd, dan vroegen zij die terug. Veelal werden die goederen hun vlot en graag teruggegeven maar het gebeurde ook wel dat dit onder diverse uitvluchten werd geweigerd en daarin werd menigmaal door teruggekeerde gedeporteerden of door weer opgedoken onderduikers berust – ging het evenwel om goederen die een aanzienlijke waarde vertegenwoordigden, dan kon het tot een beroep komen op de Afdeling Rechtspraak."

Guus Meershoek[28] citeert een Amsterdamse rechercheur die schreef: "Die mensen wilden dat eigendom niet teruggeven. Ik dacht: ik ga hem helpen. Ik had dat nog niet gedaan of er kwamen van alle kanten mensen, allemaal joden die problemen hadden en die door niemand werden geholpen."

Degenen die zich in de oorlog Joodse goederen toeëigenden en die na de oorlog niet teruggaven aan rechthebbenden duiden wij in dit hoofdstuk aan met de term "bewariërs te kwader trouw".

Het blijkt uit de hierboven vermelde citaten dat er in en na de oorlog sprake is geweest van bewariërs te kwader trouw, waardoor teruggekeerde Joden hun eigendommen niet meer terugkregen. Wij hebben echter nergens kwantitatieve gegevens aangetroffen die het mogelijk en verantwoord zouden maken de geldelijke omvang van de roof door die bewariërs te kwader trouw te schatten.

---

[26] Dr. J. Presser: "De ondergang", deel II, pagina 197.

[27] Dr. L. de Jong: "Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog", deel 12 w.u., pagina 676 e.v.

[28] Guus Meershoek: "Dienaren van het Gezag. De Amsterdamse politie tijdens de bezetting", pagina 348.

8 Opmerkingen bij de rapportage van mevrouw Junz

8.1 Inleiding

In haar rapport "Report on The Wealth Position of the Jewish Population in Nazi-Occupied Countries, and Germany and Austria" van 6 december 1999 maakt mevrouw Junz ramingen van de geldelijke omvang van het Joodse vermogen aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog in verschillende Europese landen, waaronder Nederland. Mevrouw Junz heeft voor die landen de samenstelling onderzocht van het Joods vermogen, teneinde een schatting te kunnen maken van dat deel van het vermogen dat voor – of vlak na – het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog in het buitenland in veiligheid is of zou kunnen zijn gebracht. Het uiteindelijke doel van haar onderzoek is "to help put in perspective the question of dormant accounts in Swiss banks." Wij beperken ons hierna tot haar berekening van het Nederlands Joods vermogen vóór de oorlog.

8.2 Berekening van het vermogen voor de oorlog

Opbouw van de berekening

8.2.1 Mevrouw Junz raamt in haar paragraaf "Summary of Country Results" de omvang het Joods vermogen in Nederland aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog op circa f 1,65 miljard.

In dat bedrag is begrepen een door mevrouw Junz gehanteerde algemene correctie van 20% voor mogelijke belastingontwijking en -vermijding ("tax exclusions, tax avoidance and tax evasion"). Na aftrek van deze correctie blijft een vermogen van circa f 1,38 miljard over. Dat bedrag is ontstaan door vermenigvuldiging van het berekende aantal Joodse betalers van inkomstenbelasting ("tax paying units") van circa 22.000 met elk een berekend gemiddeld vermogen van circa f 60.000 tot f 63.000.

Schatting van het aantal Joodse inkomstenbelastingbetalers

8.2.2. Twee belangrijke bronnen waaruit informatie is verkregen met betrekking tot het aantal Joodse betalers van inkomstenbelasting in Nederland, zijn de zogenoemde "Ghetto Studie"[29] en het "Sub-rapport AA"[30], beide uit 1941. Hieruit blijkt dat in 1938/1939 van een groep die naar schatting 5/6 deel van de totale belijdende Joodse bevolking omvatte, 25.635 personen belastingplichtig waren voor de inkomstenbelasting. Vermenigvuldiging met 6/5 levert een totaal van 30.762 belijdende Joodse inkomstenbelastingbetalers. Om ook rekening te houden met het niet belijdende deel van de inkomstenbelasting betalende Joodse bevolking, wordt hier door mevrouw Junz het door Aa gehanteerde percentage van 20% bij opgeteld (in de Ghetto Studie wordt een percentage van 15% gebruikt), waarmee een totaal aantal "tax paying units" van ongeveer 36.000 wordt berekend.

---

[29] "Onderzoek naar de gevolgen van Ghettovorming in Amsterdam", door J. Brandon en A. Veffer, juli 1941.

[30] "Sub-rapport AA voor rapport Prof. Cohen", mei 1941.

Zowel in de Ghetto Studie als in het Sub-rapport AA wordt een overzicht verstrekt van de aantallen Joodse belastingbetalers per inkomensgroep. Mevrouw Junz veronderstelt dat belastingbetalers met een jaarinkomen lager dan f 1.500 niet in de gelegenheid waren "to accumulate significant amounts of savings"; het aantal van 36.000 wordt dan ook verminderd met alle belastingbetalers met een belastbaar inkomen lager dan f 1.000, en met 30% van de personen met een belastbaar inkomen tussen f 1.000 en f 2.000. Daarnaast worden, "as not to distort the averages unduly", de personen met een inkomen hoger dan f 80.000 buiten beschouwing gelaten. Zodoende resteren ongeveer 22.000 "tax paying units" met een gemiddeld belastbaar inkomen van f 3.418.

Wanneer iedere "unit" gemiddeld uit 2,3 personen zou hebben bestaan, vormden deze 22.000 inkomstenbelastingbetalers met hun gezinnen ongeveer 36% van de Joodse bevolking.

Schatting van het gemiddelde vermogen

8.2.3 Mevrouw Junz heeft een steekproef van ongeveer 3.000 Memories van Successie bestudeerd uit de periode 1938-1948 inzake – overleden Joodse – inwoners van Amsterdam, Rotterdam en Groningen. Hierbij zijn uitsluitend nalatenschappen met een aangegeven vermogen van f 10.000 en hoger in haar onderzoek betrokken, waarbij overigens de allerhoogste vermogens door haar buiten beschouwing zijn gelaten. Na aftrek van schulden resteert een gemiddeld aangegeven nettovermogen (aangegeven brutovermogen onder vermindering van schulden) tussen f 70.466 en f 76.709.

De beslissing om nalatenschappen – dus vermogens – beneden de f 10.000 niet in het onderzoek te betrekken, is volgens mevrouw Junz gemaakt omdat deze vermogens "would not have sufficed to provide much leeway for transfers of assets abroad".

Om haar hiervoor vermelde nettovermogensschatting van f 70.466 te toetsen, legt mevrouw Junz een verband tussen inkomen en vermogen.

Uit berekeningen die mevrouw Junz heeft uitgevoerd met behulp van algemene Nederlandse inkomens- en vermogensgegevens betreffende het jaar 1940[31], blijkt dat bij een gemiddeld inkomen van circa f 3.500 een gemiddeld belastbaar vermogen hoort dat 17 tot 18 keer zo groot is, dus circa f 60.000 tot f 63.000. Als hierbij het door mevrouw Junz gehanteerde percentage van 20% voor mogelijke belastingontwijking en -vermijding wordt opgeteld, resulteert een gemiddeld vermogen van f 75.000 tot f 78.500 per "taxable unit".

Tot slot verifieert mevrouw Junz de plausibiliteit van deze berekeningen door een relatie te leggen tussen het gemiddelde Nederlandse inkomen, het gemiddelde Joodse inkomen en het gemiddelde Nederlandse vermogen. Het gemiddelde Joodse inkomen bedroeg 1,2 maal het gemiddelde Nederlandse inkomen[32] en 1,6 maal voor de groep met een belastbaar inkomen hoger dan f 1.500.

---

[31] Ontleend aan "Statistiek der Rijksfinanciën 1940", CBS, Den Haag 1942.

[32] Deze factor 1,2 kunnen wij ook ontlenen aan De Jong, deel V, eerste helft, pagina 497. (f 2.570 gedeeld door f 2.150).

Wij merken op dat mevrouw Junz met deze bevinding afwijkt van de min of meer gangbare mening dat de Nederlandse Joodse gemeenschap tamelijk arm was.[33] Die mening is zeer wellicht niet juist. Dat blijkt al uit een citaat uit De Jong[34]: "dan vloeit daar de conclusie uit voort dat de Joodse hogere inkomens gemiddeld hoger waren dan de niet-Joodse". En in voetnoot 2 op dezelfde pagina: "7,8% van alle belastingplichtige Nederlanders had een belastbaar inkomen dat boven de f 3 000 lag; bij de bovenbedoelde Joodse groep [De Jong doelt hier op belastingbetalers] te Amsterdam bedroeg dat percentage 10,8.".

Het gemiddelde vermogen van de Nederlanders die vermogensbelasting betaalden bedroeg in 1938/1939 f 67.948. Als de hiervoor genoemde ratio's – 1,2 voor alle Joodse belastingbetalers en 1,6 voor de groep met belastbare inkomens boven f 1,500 – op dit vermogen worden toegepast, zou volgens mevrouw Junz een gemiddeld Joods vermogen tussen f 81.538 en f 108.762 berekend kunnen worden.

Mevrouw Junz gebruikt in haar verdere onderzoek een gemiddelde vermogensomvang per "tax paying unit" van circa f 63.000 + 20%, ofwel circa f 75.000[35].

8.3 Opmerkingen

Representativiteit

8.3.1 Bij het onderzoek van de Memories van Successie heeft mevrouw Junz de nalatenschappen met een waarde lager dan f 10.000 om de reeds genoemde reden buiten beschouwing gelaten. Deze niet in haar onderzoek betrokken Memories vertegenwoordigen 54% van het totale aantal nalatenschappen waarvoor een Memorie werd opgesteld. Mevrouw Junz merkt op dat het percentage van 46% dat dus wèl in de berekeningen betrokken wordt, ruim boven het percentage van 36% personen met enig vermogen ligt, zoals afgeleid uit de "Ghetto Studie". In deze redenering houdt zij echter geen rekening met het feit dat – voor de oorlog – een Memorie van Successie alleen werd opgemaakt wanneer er bij de Belastingdienst aanwijzingen waren dat de overledene over – enig – vermogen beschikte. In het kader van ons eigen statistisch-demografisch onderzoek hebben wij onderzocht voor welk percentage van de in de periode 1938-1940 overleden personen uit Amsterdam, Rotterdam en Den Haag een Memorie van Successie is opgemaakt. Deze percentages bedragen respectievelijk 17%, 15% en 33%. Omdat het al dan niet opmaken van een Memorie van Successie afhankelijk is van het aanwezige vermogen, betekent dit dat mevrouw Junz alleen de rijkste 15% tot 33% van de Memories van Successie in haar berekeningen heeft betrokken.

Als wij deze percentages toepassen op de berekeningen van mevrouw Junz, blijkt dat het gemiddelde vermogen dat zij berekend heeft uit de nalatenschappen hoger dan f 10.000, slechts representatief kan zijn voor de rijkste 7% tot 15% (afhankelijk van het gekozen percentage opgemaakte Memories van Successie voor de rest van Nederland) van de Joodse bevolking. Mevrouw Junz extrapoleert dit gemiddelde vermogen echter over 36% van de Joodse bevolking.

---

33 Zie bijvoorbeeld: - "Pinkas. Geschiedenis van de Joodse Gemeenschappen in Nederland", Ede/Antwerpen 1992, pagina 132. - dr J. Presser "Ondergang", tweede deel, Den Haag, 1965, pagina's 189 en 190, - B. Moore: "Slachtoffers en overlevenden", Amsterdam, 1998, pag. 40

34 De Jong, deel V, eerste helft, pag 497.

35 Onze eigen ramingen (zie deel II van ons rapport, hoofdstuk 10, paragraaf 10.2.) leiden tot 2 bedragen, die wij nog corrigeren voor leeftijd. Onze hoogste ongecorrigeerde raming van het gemiddeld vermogen bedraagt f 62.108 vóór leeftijdscorrectie.

Dit moet naar onze mening onvermijdelijk tot een overschatting van het totale vermogen leiden. Hierdoor kan het verschil tussen onze hoogste raming – op basis van Memories van Successie – van het gemiddeld vermogen voor de oorlog van circa f 62.000 en de raming van Mevrouw Junz – eveneens op basis van Memories van Successie – van circa f 70.000 worden verklaard.

Anderzijds moet worden opgemerkt dat het door mevrouw Junz met behulp van algemene Nederlandse inkomens- en vermogensgegevens berekende gemiddelde vermogen van circa f 60.000 tot f 63.000 niet afwijkt van onze hoogste raming – op basis van de door ons onderzochte Memories van Successie – van circa f 62.000.

Aantal vermogende huishoudingen

8.3.2 Hiervoor is in 8.2.2 aangegeven hoe mevrouw Junz vanuit een in 1941 opgestelde verdeling van het totale belastbare inkomen van 5/6 deel van de in 1938/1939 inkomstenbelasting betalende belijdende Joden in Nederland, heeft berekend dat er circa 22.000 "tax paying units" zouden zijn geweest. Wij willen daarbij twee opmerkingen maken:

Mevrouw Junz heeft het aantal belastingbetalers met een jaarinkomen beneden f 1.000 (in totaal 7.252 belastingbetalers) niet meegeteld in haar verdere berekeningen, evenmin als 30% van de belastingbetalers met een jaarinkomen tussen f 1.000 en f 2.000 (ongeveer 3.100 belastingbetalers). Het gemiddeld jaarinkomen in die laatste groep komt daardoor dan volgens mevrouw Junz uit op circa f 1.500. Beneden dat bedrag zou volgens haar "only limited capacity to accumulate, or maintain, significant amounts of wealth" bestaan. Deze veronderstelling wordt echter niet onderbouwd. Wij vragen ons af of de door mevrouw Junz gestelde ondergrens van f 1.500 misschien niet te laag is gekozen. Moore[36] bijvoorbeeld schrijft dat een havenarbeider in Amsterdam of Rotterdam met een volledige baan in 1934 ongeveer f 1.500 per jaar verdiende. Wanneer mevrouw Junz een hoger gemiddeld jaarinkomen zou hebben gekozen, dan zou het aantal van 22.000 minder zijn geworden. Overigens beschikken wij zelf over geen enkele informatie bij welk jaarinkomen in de tweede helft van de jaren '30 een mogelijkheid bestond "to accumulate, or maintain, significant amounts of wealth".

In de berekening van het aantal van 22.000 belastingbetalers heeft mevrouw Junz rekening gehouden met een aandeel hierin van 20% voor "onkerkelijke"[37] Joden. Wij hebben reeds opgemerkt dat Brandon en Veffer zelf daarvoor hebben gecorrigeerd met 15%. De invloed van dat lagere percentage is overigens gering. Wij hebben berekend dat het aantal belastingbetalers daardoor zou dalen van circa 22.000 naar circa 21.100 en dat het totale vermogen zoals berekend door mevrouw Junz dan circa f 0,07 miljard lager zou zijn geweest.

Invloed van belastingontwijking op vermogen

8.3.3 Ten aanzien van het door mevrouw Junz gehanteerde percentage voor mogelijke belastingontwijking en -vermijding (20%) merken wij op dat dit percentage grote invloed heeft op de resultaten van het onderzoek. Immers, het berekende gemiddelde vermogen van circa f 60.000 tot f 63.000 wordt met dat percentage verhoogd.

Vanwege de naar onze mening grote onzekerheid omtrent de omvang van een mogelijke belastingontwijking, hebben wij er in ons eigen onderzoek voor gekozen slechts een overzicht te geven van in de literatuur genoemde percentages[38], zonder hieruit een keuze te maken.

---

36 B. Moore: "Slachtoffers en overlevenden. De Nazi-vervolging van de Joden in Nederland", Amsterdam 1998, pagina 40.

37 Deze term wordt gebruikt door Brandon en Veffer.

38 Zie deel II van ons rapport, hoofdstuk 10, punt 10.1.5.

Wij kunnen ons desalniettemin goed voorstellen dat mevrouw Junz besloten heeft wel een percentage te kiezen, maar omdat het "juiste" percentage niet is vast te stellen, hadden wij de invloed van het gekozen percentage graag besproken gezien.

Mevrouw Junz merkt zelf op in haar rapport dat voor de periode 1920-1935 belastingontwijking en -vermijding door verschillende auteurs werd geschat op 10-20%, waarbij dat laagste percentage meer kenmerkend zou zijn voor de jaren na 1927. Derksen[39] veronderstelt zelfs een percentage van 6% voor 1933. Had mevrouw Junz bijvoorbeeld een percentage van 10% gekozen, dan zou haar vermogensschatting zijn uitgekomen op f 1,52 miljard in plaats van f 1,65 miljard.

Berekening van mogelijk vluchtkapitaal

8.3.5 Op basis van de samenstelling van het Joods vermogen concludeert mevrouw Junz in haar rapport: "The asset structure of the sample, i.e. the high share of financial assets, and especially of foreign currency denominated ones, indicates that a large portion of Jewish wealth was highly movable."

Voorst stelt zij: "In addition, the non-tax reported portion of wealth would predominantly have been in highly liquid assets as well. Thus, the share of foreign currency assets can be estimated at 20 percent. Taking this as inidicative, some 21 percent, or fl 350 million, could be reckoned to have been available for transfer or already lodged abroad."

Wij hebben hiervoor in punt 8.3.3. al opmerkingen gemaakt over belastingontwijking en -vermijding en het door mevrouw Junz hiervoor gekozen percentage van 20%.

Voorts willen wij opmerken dat, wanneer er al sprake zou zijn geweest van belastingontwijking en -vermijding, dit ook kan zijn veroorzaakt door een prudente waardering van een eigen bedrijf, onroerend goed of land. De veronderstelling dat het niet voor de belasting opgegeven vermogen voornamelijk zou zijn aangehouden in "highly liquid assets" is naar onze mening dan ook niet onderbouwd.

8.4 Conclusies

Verschil tussen beide onderzoeken

8.4.1 De schatting van de omvang van het Joods vermogen aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog door mevrouw Junz is, ook na aftrek van het door haar geschatte vermogen van recente vluchtelingen en na correctie voor mogelijke belastingontwijking en -ontduiking, hoger dan de schatting die resulteert uit ons eigen onderzoek. Het verschil tussen beide schattingen bedraagt circa f 0,2 miljard tot circa f 0,5 miljard.

Dat verschil kan deels worden verklaard uit het verschil in het aantal vermogende personen, bij mevrouw Junz circa 22.000 en bij ons circa 19.600, en deels uit het verschil van het geraamde gemiddelde vermogen, bij mevrouw Junz circa f 75.000, bij ons circa f 62.100 (vóór leeftijdscorrectie).

Het aantal vermogenden is door mevrouw Junz berekend uit een in 1941 gemaakte opstelling van Joodse inkomstenbelastingbetalers; door ons is het aantal vermogenden berekend op basis van onze steekproef van de Memories van Successie.

Mevrouw Junz berekent het gemiddeld vermogen op twee manieren: eerst op basis van haar steekproef van circa 3.000 Memories van Successie, resulterend in een gemiddeld nettovermo-

[39] J. B. D. Derksen: " Berekening van het nationale vermogen uit de aangiften van de successiebelasting", 1939.

gen ("after deduction of liabilities") van f 70.466, en vervolgens aan de hand van CBS-gegevens uit 1940. Deze laatste berekening resulteert in een gemiddeld vermogen van circa f 63.000 dat zij verhoogt met 20% voor belastingontwijking en -vermijding, waardoor zij uitkomt op circa f 75.000.

Wij hebben op basis van onze steekproef van Memories van Successie een gemiddeld vermogen berekend – hoogste raming – van circa f 62.100 vóór leeftijdscorrectie. Wij concluderen dan ook dat de raming van de omvang van het Joods vermogen in Nederland aan de vooravond van de oorlog op twee volkomen verschillende methoden is uitgevoerd. Wanneer van de raming van mevrouw Junz zowel de belastingontwijking en -vermijding als de schatting van het vermogen in bezit van de vlak voor de oorlog naar Nederland gevluchte Joden worden afgetrokken, is het relatieve verschil tussen de uitkomsten van beide onderzoeken (mevrouw Junz circa f 1,38 miljard; wij circa f 1,2 miljard als hoogste schatting) gering te achten.

Tot slot

8.4.2 Wij hebben de rapportage van mevrouw Junz met zeer veel aandacht gelezen en wij hebben bewondering voor de grondige en systematische wijze waarop zij dit complexe probleem heeft benaderd.

Wij willen mevrouw Junz onze bijzondere dank betuigen voor de bijdrage die zij aan ons eigen onderzoek heeft geleverd door haar onderzoekservaringen met ons te willen delen.

Lijst met afkortingen

ANBO	Algemene Nederlands Beheer van Onroerende Zaken
ARA	Algemeen Rijksarchief
BEG	Bundesentschädigungsgesetz
BNA	Bank voor Nederlandsche Arbeid
BRüG	Bundersrückerstattungsgesetz
Cadsu	Centraal Afwikkelingsbureau Duitse Schadeuitkeringen
CBS	Centraal Bureau voor de Statistiek
CNCV	Commissaris voor de niet-commerciële verenigingen en stichtingen
DRT	Deutsche Revisions und Treuhand A.G.
Hergo	Bureau Herstelbetalings- en Recuperatiegoederen
JMW	Stichting Joods Maatschappelijk Werk
Jokos	Stichting van Joodse Kerkgenootschappen en Sociale Organisaties in Nederland
Liro	Lippmann, Rosenthal & Co, Sarphatistraat, Amsterdam
LVVS	Liquidatie van Verwaltung Sarphatistraat
MOS	Besluit/Wet op de Materiële Oorlogsschaden
MvF	Ministerie van Financiën
MvS	Memorie van Successie
Nagu	Niederländische Aktiengesellschaft für Abwicklung von Unternehmungen
NBI	Het Nederlandse Beheersinstituut
Ngv	Niederländische Grundstücksverwaltung
Omnia	Omnia Treuhand G.m.b.H.
NIOD	Nederlands Instituuut voor Oorlogsdocumentatie
SD	Sicherheitsdienst
Sec	Schade-Enquête-Commissie
Sico	Stichting Sieraden Comité
SNK	Stichting Nederlandsch Kunstbezit
VVRA	Vermögensverwaltungs- und Renten-Anstalt
Wps	Wirtschaftsprüfstelle